

Fornærmede og etterlattes rettsstilling i straffesaker

**Kandidatnr. 175067
Til sammen 14 981 ord**

Veileder Sorenskriver Stein Husby

Masteroppgave våren 2010

Leveringsfrist 01.06.2010

Innhold

1. Innledning.....	5
1.1. Avhandlingens tema og aktualitet.....	5
1.2. Problemstilling	6
1.3. Begrepsavklaring.....	6
1.4. Avgrensning	7
1.5. Metode og rettskilder	8
2. Hvilke behov har fornærmede?	8
3. Samfunnsutviklingen.....	10
3.1. Bakgrunn og historikk.....	10
3.2. Nytt fokus på fornærmede.....	12
4. Hva er en god prosessordning?	12
5. De eksisterende rettighetene før 2008.....	14
5.1. Før anmeldelse	14
5.2. Etterforskning.....	14
5.3. Særlig om mindreårige fornærmede.....	15
Informasjonsplikt	16
Bistandsadvokatordningen	16
Godtgjørelse til bistandsadvokaten	17
Dokumentinnsyn	18
Påtaleavgjørelser	18
Underretning av påtaleavgjørelser	19
Sivile krav	20
5.4. Forberedelse til hovedforhandling	20
5.5. Hovedforhandling.....	21
Tilstedeværelse.....	21

Møteplikt og godtgjørelse	22
5.6. Etter hovedforhandling	23
Anke	23
Dokumentinnsyn	23
Ankebehandling	24
5.7. Under straffegjennomføringen	24
5.8. Tilståelsessaker	24
5.9. Gjenåpning	25
5.10. Særlig om etterlatte før lovendring 2008	25
6. Lovendringen – nye rettigheter	26
6.1. Lovendringens foranledning	26
6.2. Før anmeldelse	26
6.3. Etterforskning	26
Bistandsadvokat	28
Rettsmøter	29
Tilstedeværelse	29
6.4. Avhør av mindreårige	30
Dokumentinnsyn	31
6.5. Forberedelse til hovedforhandling	31
Underretning om påtaleavgjørelser	31
Dokumentinnsyn	32
Saksforberedende møter	32
Bevisopptak	33
Underretning om hovedforhandling	34
6.6. Hovedforhandling	34
Tilstedeværelse	34

Victim impact statement.....	35
Uttalelsesrett.....	36
Sivile krav	36
Vitnegodtgjørelse	36
Rettigheter under bevisførsel.....	37
Sluttbemerkning	37
6.7. Etter hovedforhandlingen.....	38
Offentliggjøring.....	39
Anke	39
6.8. Under straffegjennomføring.....	39
6.9. Tilståelsesdom.....	40
6.10. Gjenåpning	41
7. Oppsummering og vurdering av lovendringen.....	42
8. Litteraturliste	45

1. Innledning

1.1. Avhandlingens tema og aktualitet

De siste tiårene har fokuset på ofrenes rolle i straffesaker stadig økt. Etter mange år med bortimot enefokus på den siktede/tiltalte i norsk strafferett, er fornærmedes rettsstilling aktuell som aldri før. Samtidig krever de fornærmede i større grad å bli behandlet som noe mer enn bare et vitne i straffesaken.

Fornærmedes rolle og rettigheter var under lupen allerede tidlig på 1990-tallet, og resulterte i NOU 1992:16 ”*Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre*”. Som konsekvens av dette ble det blant annet sikret økt innsyn i sakens dokumenter og sakens gang.

Dr. juris Anne Robberstad laget i 2001 en utredning på oppdrag av Justisdepartementet, som sammenlignet fornærmedes rettigheter i Norge og hos våre naboland. Hennes mandat¹ var ”*belyse grunnleggende trekk ved den straffeprosessuelle posisjonen som den fornærmede har i dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk rett. Utredningen skal ta utgangspunkt i hvilke straffeprosessuelle rettigheter og plikter den fornærmede har i de respektive prosessordningene.*”

Utredningen resulterte i rapporten med hovedtittel « *Kontradiksjon og verdighet* » som ble overlevert Justisdepartementet 1. februar 2002. Her ble det foreslått en rekke lovendringer, samt påpekt behov for å styrke fornærmedes rettsstilling.

Utover 2000-tallet var det virkelig søkelys på fornærmedes rettsstilling, og høsten 2002 ble det arrangert et nordisk seminar for å belyse denne rettsstillingen.

Omtrent samtidig pågikk også et arbeid for å utrede rettssikkerheten for kvinner utsatt for fysisk/psykisk vold, trusler og overgrep begått av nåværende eller tidligere partnere, kvinnevoldsutvalget. Dette arbeidet ble opprettet ved kgl. Res. 29. august 2001, og den 4. desember 2003 leverte utvalget sin utredning med forslag både til prosessuelle endringer og andre typer tiltak for å styrke fornærmedes rettsstilling.

Ved kgl. Res. 2. juli 2004 ble det Fornærmedeutvalget opprettet. Den 8. mai 2006 leverte utvalget NOU 2006:10 ”*Fornærmede i straffeprosess – nytt perspektiv og nye rettigheter*”. Rapporten ble sendt på høring, hvor reaksjonene gjennomgående var positive.² Lovforslaget i Ot. Prp 11 2007-2008 ble vedtatt i lov 7. mars 2008 nr. 5 og trådte i kraft fra 1. juli samme år.

---

¹ Robberstad, 2002

² Ot. Prp. 11 s. 15.

I tillegg opprettet Justisdepartementet en arbeidsgruppe som i 2005 leverte sin rapport ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”. Rapporten vurderte praktiske, ikke-rettslige, tiltak for å bedre ofrenes møte med politi og rettsvesen.

Ofrenes rolle og rettigheter har dermed, særlig de siste ti årene, blitt vurdert og utredet av mange parter, og er særlig aktuelt på grunn av lovendringen 1. juli 2008. Denne lovendringen er hovedfokus i avhandlingen.

1.2. Problemstilling

Jeg skal se på hvilke rettigheter fornærmede og etterlatte hadde før lovendringen i 2008 og se hvilke områder som ble styrket i 2008. Jeg vil knytte disse nye rettighetene opp mot krav til en god og forsvarlig prosess, og tilslutt gjøre noen betraktninger (tankekors) omkring temaet.

1.3. Begrepsavklaring

Fornærmede

Det finnes det ingen legaldefinisjon av begrepet ”fornærmet” i straffeprosessloven. Det følger forutsetningsvis av strprl § 3 siste ledd, at fornærmede er en særlig gruppe skadelidte, jf. ”andre skadelidte”, men grensen defineres ikke nærmere.

Tradisjonelt innenfor strafferetten blir ”fornærmede” definert som den som er ”innehaver av en slik interesse som vedkommende straffebud tar sikte på å beskytte”.³ Denne definisjonen er hovedsakelig utviklet i teorien, men med tilslutning fra rettspraksis. Hvem som er fornærmet må avgjøres i forhold til det enkelte straffebud.

Det følger av strprl § 3 at begrepet også omfatter ”andre skadelidte”, altså vil enhver som har lidt skade, og dermed fremmer sivilt krav i saken, være å anse som en ”fornærmede” i saken.

Dersom fornærmede har fremmet privat straffesak, eller tilsluttet den offentlige forfølgningen ved å fremme erstatningskrav gjennom påtalemyndigheten, jf. strprl § 428(2) jf. § 404 får vedkommende partsstatus. Det gjelder imidlertid bare den delen av saken som relaterer seg til erstatningskravet.

Etterlatte

Etterlatte vil ofte være sammenfallende med de som er pårørende etter dødsfall. Etter strprl. § 93a regnes etterlatte som den avdødes ”ektefelle eller samboer, barn og foreldre”. Registrert partner likestilles med ektefelle. Denne avgrensningen begrenser gruppen etterlatte som har krav på prosessuelle rettigheter.

---

³ Andenæs, Strafferett

Som oftest er rettighetene tilkjent etterlatte i prioritert rekkefølge, jf. § 93a(2) slik at de først tilkommer ektefelle eller samboer, deretter barn, deretter foreldre. Søsken regnes ikke som ”etterlatte” etter definisjonen. Det er forsøkt å omfavne de som har sterkest tilknytning til avdøde og en fant ikke grunn til å ta inn søsken som ”etterlatte” etter strprl § 93.⁴

Det er et vilkår at døden har inntruffet som konsekvens av den straffbare handlingen. Dersom offeret dør som følge av en helt annen hendelse enn den straffbare handlingen, vil de pårørende ikke regnes som ”etterlatte” i forhold til strprl.

I straffeprosessloven tilfaller rettigheter enten ”etterlatte”, hvor det da tilfaller hver enkelt etterlatte, eller ”etterlatte i lovbestemt rekkefølge”, hvor rettighetene først tilfaller ektefelle/samboer, deretter barn og til slutt avdødes foreldre, jf. strprl. § 93a(2)2. pkt. Det finnes også en tredje gruppe av etterlatte, nemlig de etterlatte med bistandsadvokat i henhold til strprl. § 93a(3) jf. § 107a(2) eller(3). Senere i drøftelsen vil det vise seg at etterlatte som hverken har bistandsadvokat eller er i gruppen som defineres i § 93a(2) har svært få prosessuelle rettigheter etter loven.

Bistandsadvokat

Bistandsadvokatens hovedoppgave er å ivareta og bistå fornærmede eller etterlattes rettigheter og interesser, jf. strprl. § 107c. I tillegg skal bistandsadvokaten gi ”slik annen hjelp og støtte som er naturlig og rimelig i forbindelse med saken”, jf. § 107c(a)siste pkt. Det å ha bistandsadvokat er stort sett en forutsetning for å ha krav på utvidede rettigheter. Bistandsadvokaten skal være oppnevnt etter loven og kostnadene dekkes av det offentlige. Der hvor fornærmede selv engasjerer en advokat som medhjelper blir det ikke regnet som ”bistandsadvokat” etter loven.

I sistnevnte tilfelle har man rettigheter på lik linje med fornærmede og etterlatte uten bistandsadvokat. Nærmere beskrivelse av bistandsadvokatens oppgaver vil tas opp i forbindelse med gjennomgang av fornærmede og etterlattes rettigheter når disse rettighetene betinger av oppnevnt bistandsadvokat.

1.4. Avgrensning

Avhandlingen vil stort sett konsentrere seg om rettigheter etter straffeprosessloven, slik at eventuelle rettigheter etter andre lover bare tas opp der det er naturlig i sammenhengen. I tillegg er rettigheter ved borgerlig krav (sivile krav) kun omtalt overfladisk.

---

⁴ NOU 2006:10 s. 170-171 og Ot. Prp. 11 s. 37-38.

1.5. Metode og rettskilder

Det er lite litteratur og rettskilder på dette området. Lovendringen er såpass ny at den heller ikke har vært satt på spissen i rettspraksis. Jeg har i stor grad basert avhandlingen på forarbeider, NOU og Ot. Prp, generelle fremstillinger av straffeprosessen, samt teori og reelle hensyn. Særlig i siste del vil det i stor grad være en avveining av hensyn når jeg skal vurdere rettighetene opp mot en god rettergang, og om rettighetene faktisk har blitt styrket.

Når det er snakk om fornærmede og etterlattes behov vil det gjennomgående være saker som gjelder integritetskrenkelsener som omtales. Formuesforbrytelser oppleves ikke på samme måte og foranlediger ikke samme behov for rettigheter.

Underveis i oppgaven vil henvisning til Ot. Prp være Ot.Prp. 11 2007-2008, og NOU vil henviser til NOU 2006:10, med mindre annet fremgår av sammenhengen.

2. Hvilke behov har fornærmede?

De siste års fokus på fornærmedes rettigheter har først og fremst omhandlet volds- og sedelighetsofre. Integritetskrenkelsener rammer i mange tilfeller mer alvorlig enn krenkelse av formuesgoder, og det er førstnevnte gruppes hensyn som først og fremst er utredet og forsøkt bedret.

Fornærmedeutvalget brukte tid på å kartlegge hvilke behov fornærmede og etterlatte har i forbindelse med straffesaken, ettersom det var svært lite samlet informasjon om dette tilgjengelig.⁵ Det er også klart at det finnes mange ulike typer fornærmede og at behov i den forbindelse kan variere med sakstype, men også med kjønn, sosiale forhold, alder og personlighet. Det kan også tenkes at behovene vil være ulike selv for to som er rammet av samme type handling.⁶

Mange som utsettes for integritetskrenkelsener er i sjokktilstand etter umiddelbart etter hendelsen. Sjokkfasen avløses gjerne av angst, søvnforstyrrelser, spiseproblemer, sinne, sorg og forvirring. Det er også vanlig å søke en forklaring på den straffbare handlingen, hvorfor har det rammet akkurat dem og lignende. Virkningene av den straffbare handlingen kan variere like mye som de ulike fornærmedes behov i forbindelse med straffesaken.

Utvalget erfarte at møtet med rettsvesen og politi var av stor betydning for mange fornærmede i måten den straffbare handlingen påvirket dem på. I tillegg vil ofre som har støtte fra omgivelsene etter lovbruddet, ha det bedre enn dem som ikke har det.⁷

---

⁵ NOU 2006:10 s. 111

⁶ NOU 2006:10 s. 112

⁷ NOU 2006:10 s. 113

Det å få bearbeidet hendelsen er svært viktig for ofrenes mulighet til å gå videre i livet. I verste fall kan manglende bearbeidelse føre til posttraumatisk stress⁸, som vil være en belastning å leve utover belastningen offeret er utsatt for i utgangspunktet.

Straffesaken har først og fremst blitt ansett som et anliggende mellom staten og den siktede. Offeret for den straffbare handlingen har i liten grad blitt ansett for å ha en legitim personlig interesse i statens straffeforfølgning. Ønsket om å få anerkjent sine legitime interesser er som oftest et overordnet ønske hos ofrene. De ønsker verdighet og respekt for sin posisjon i saken og en rett til å delta, få informasjon og bli hørt. Noen har opplevd møtet med rettsvesenet såpass tyngende at de anser det som dobbelt belastning, og en form for nytt overgrep.⁹

Lang saksbehandlingstid er trukket fram som noe av det mest belastende ved saken. For mange føles det som om livet deres er satt på vent, ettersom det fort kan gå både ett og to år før saken blir rettskraftig avgjort. I forlengelsen av dette gjør manglende informasjon at ventetiden blir ekstra belastende. Informasjon er helt grunnleggende, og flere ofre har gitt uttrykk for at ventetid i uvisshet er det verste.¹⁰

Mange fornærmede har også et behov for å fortelle sin historie, og belyse saken fra sitt ståsted, samt kunne uttale seg om anførsler fra siktede.¹¹ Dette er en av fordelene ved å ha en mer aktiv rolle og flere prosessuelle rettigheter på linje med det siktede har.

Selve skyldspørsmålet vil, naturlig nok, være av vesentlig interesse for mange fornærmede. Det at en uavhengig domstol slår fast straffeskyld og sanksjonerer forholdet, gir et signal til fornærmede om at dette er uakseptable handlinger som samfunnet slår ned på. Dessuten vil konstatering av skyld plassere ansvar på gjerningsmannen. Et annet viktig moment i denne forbindelse er at man også viser at ofrene blir trodd og tatt på alvor. Disse momentene kan ha stor betydning for den fornærmedes bearbeidelse og mulighet til å gå videre i livet. Noen av Fornærmedeutvalgets kilder gikk til og med så langt som å hevde at skyldspørsmålet var viktigere for fornærmede enn hvilken dom det ble idømt.¹² Dette er muligens å trekke det litt langt, men det illustrerer om ikke annet, hvor viktig skyldkonstatering og ansvars plassering er for de fornærmede.

Det er en rådende oppfatning hos mange, at de fornærmedes anmeldelser er preget av et ønske om hevn. Likevel har det vist seg at hevn ikke er noen fremtredende begrunnelse for å anmelde. De fleste ønsker, som nevnt over, en plassering av ansvar og skyld. Mange trenger også en erkjennelse og kanskje en unnskyldning fra gjerningsmannen.¹³

---

⁸ NOU 2006:10 s. 113

⁹ NOU 2006:10 s. 114

¹⁰ NOU 2006:10 s. 115

¹¹ NOU 2006:10 s. 115

¹² NOU 2006:10 s. 116

¹³ NOU 2006:10 s. 116

Selv om idømmelsen av straffen ikke er det mest sentrale for de fornærmede, kan straffen ha symbolverdi. Dersom det idømmes en svært streng straff gis det signal om at samfunnet anser dette som en alvorlig handling.

De som utsettes for straffbare handlinger vil som oftest lide økonomiske tap i form av tapte arbeidsinntekter, utgifter til medisinsk behandling og lignende. Det varierer hvorvidt erstatning anses som viktig for den fornærmede. Noen av de fornærmede fremhever at det er viktig at den fornærmede får dekket sine økonomiske tap som følge av overgrepet. For andre igjen kan det føles helt feil at en sum penger skal veie opp for det de har vært utsatt for. Det synes imidlertid å være enighet om at utsikten til å få erstatning ikke i seg selv utgjør noen motivasjon for den fornærmede for å gå til sak. Men erstatningen kan ha en viktig symbolverdi, da den også er med på å gi et signal om ansvars plassering. Den psykologiske og følelsesmessige oppreisningen som ansvars plasseringen gir, oppnås også ved erstatning fra staten.¹⁴

I alvorlige saker vil det også være av betydning for fornærmede at straffen gjenspeiler de påvirkningene de er påført. Særlig er det lagt vekt på hvor lang tid det tok før de selv klarte å fungere noenlunde normalt igjen og at noen psykiske skader er livsvarige hos fornærmede.¹⁵ Det vil også være en trygghet, særlig for ofre for alvorlige integritetskrenkelser, å vite at gjerningsmannen har fått lang straff. De trenger da ikke frykte å møte gjerningsmannen på en lang stund.

3. Samfunnsutviklingen

3.1. Bakgrunn og historikk

Privat rettshåndhevelse, oppgjør mellom fornærmede(offre) og gjerningsmann, avtok i takt med rettsstatens inntreden. I Norge var Magnus Lagabøtes by- og landslov svært sentral for å avskaffe privat rettshåndhevelse (blodhevn) fullstendig.

Systemet med blodhevn ble altså gradvis overtatt av et system basert på forhandlinger og en rettslig dom i saken. I Norge ble blodhevnen avløst av behandling på Tinget som blant annet er nevnt i Gulatingsloven.

Tvekamp, hvor den seirede hadde rett, var lovlig ledd av en rettssak i Europa helt til 14-1500 tallet, mens det i Norge ble forbudt allerede i 1020.¹⁶ Ideen bak var en forestilling om en prosess med to likestilte parter som kjempet mot hverandre, og tvekampen var en del av saksbehandlingen. Man så for seg at guddommen ville la den berettigede vinne kampen.

---

¹⁴ NOU 2006:10 s. 117

¹⁵ NOU 2006:10 s. 117

¹⁶ Robberstad, 1999 s. 60

I tillegg kunne tapende part ”anke” sin sak ved å utfordre dommeren til tvekamp. Det var altså en form for rettsmiddel.

Inkvisisjonsprosessen er kjennetegnet ved at anklager og dommer er forent i en og samme instans. Det har vært hevdet at jo mer inkvisitorisk et lands prosess er, dess svakere er fornærmedes stilling.¹⁷ Tankegangen baserer seg til en viss grad på at fornærmede blir overflødig ettersom dommeren overtar anklagefunksjonen. I motsetning til i tvekamp, søker man som dommer å finne sannheten. Den dag i dag har vi fortsatt store elementer av inkvisitorisk prosess, blant annet i form av at dommeren har selvstendig ansvar for at saken er tilstrekkelig opplyst, jf strprl § 294.

Forbrytelser ble opprinnelig ansett som krenkelse av fornærmede og dennes familie. Det var lite som ble ansett å krenke fellesskapet og de offentlige samfunnsinteresser, som vi kjenner dem i dag. Kongen fikk etter hvert krav på en andel i bøtene og det ble stadig mer interessant for kongen å forfølge forbrytelser. Man ønsket å fremtvinge offentlig rettergang og aksept av bøter, og kongen fikk monopol på straffeforfølgning ved landsfredslovgivningen.¹⁸ Sammen med kirkens økende makt ble fornærmede gradvis presset ut av kongelig og kirkelig anklagemakt. I tillegg ble stadig oftere gitt fengselsstraff istede for bøter, og fornærmede hadde da intet økonomisk motiv for å straffeforfølge.

Det positive var imidlertid at nå fikk også fattige mulighet til å forfølge sine saker, da de ikke lenger trengte å være ansvarlig for saksomkostninger. De fattige og svake fikk (utvidet) rettssikkerhet og vern. Motstykket var at fornærmede mistet innflytelse i saken. De fornærmede ble ”degradert” til vitner.

I Norge har vi beveget oss fra privat påtale i Kong Christian den femtes Norske lov fra 1687, til en prosessordning med prinsipalt offentlig påtalerett og plikt, med noen saker forbeholdt privat (subsidiær) påtale i gjeldende lovgivning. Når ny straffelov trer i kraft¹⁹ vil påtale bli ubetinget offentlig, og fornærmedes syn på saken blir mer et moment i vurderingen av om det foreligger allmenne hensyn som tilsier påtale.

Utviklingen de siste årene har imidlertid ført til at fornærmede og dels etterlatte igjen har kommet i fokus. Et behov for anerkjennelse, og å bli trodd i sin sak, har blitt stadig mer sentralt. Innføringen av for eksempel konfliktråd og ulike typer meglings kan ses på som et steg i retning av at fornærmede igjen blir ansett som en del av prosessen. Samtidig er det også helt klart at ikke alle straffbare handlinger egner seg for konfliktrådet, og det er da viktig å forsøke å bedre rettigheter for de som rammes av lovbrudd som behandles etter ordinær rettergang.

---

¹⁷ Robberstad, 1999 s. 64

¹⁸ Robberstad, 1999 s. 69

¹⁹ Lov 20. mai 2005 nr. 28. Ikke i kraft.

3.2. Nytt fokus på fornærmede

Det å gi fornærmede mer aktiv deltakelse i straffeprosessen har både ulemper og fordeler, og det er mye som tyder på at fornærmedes rettsstilling var moden for å vurderes opp mot samfunnets utvikling i synet på fornærmede.

Noe av bakgrunnen for oppnevningen av Fornærmedeutvalget var et ønske om å tilpasse gjeldende rett til den utviklingen som har skjedd, og på den måten sikre at de legitime interesser fornærmede (og etterlatte) har skulle komme klarere til uttrykk i lovgivningen. Det er selvmotsigende hvis man på ene siden anerkjenner disse legitime interessene hos fornærmede og etterlatte, men på den andre siden ikke tilrettelegger lovgivning slik at disse interessene kan ivaretas.

Statens rolle som anklager mot anklaget gjerningsmann har historisk vært nødvendig, blant annet for å avskaffe privat rettshåndhevelse. Det er likevel ikke til å se bort i fra at fornærmede som har vært utsatt for alvorlige krenkelser i realiteten har legitime faktiske og rettslige interesser i straffesaken. Undersøkelser har vist at mange opplever prosessen og rettsvesenet som en ekstra belastning, og en følelse av å ikke bli inkludert i saker som angår dem. Det er svært viktig at prosessuelle rettigheter samsvarer med befolkningens forventninger til gjeldende rett ellers vil rettssystemet miste tillit blant folket, og i verste fall miste hele sin legitimitet.

4. Hva er en god prosessordning?

Et grunnleggende prinsipp i straffeprosess er rettssikkerhetshensynet. Rettssikkerhet er et overordnet prinsipp som omfavner en rekke krav som skal verne mot overfall fra rettsvesenet.

I enhver straffesak ønsker man å komme til en materielt riktig avgjørelse. De strenge beviskravene våre har sammenheng med at en vil unngå å dømme uskyldige personer. Retten har også et selvstendig ansvar for sakens opplysning, jf strprl § 294.

Ønsket om materielt riktige avgjørelser henger sammen med prinsippet om kontradiksjon. Dess bedre saken er klarlagt og belyst fra de involverte parter, dess større er sjansen for en materielt riktig avgjørelse. Prinsippet om å få forsvare seg mot anklager mot ens person er grunnleggende for oss.

Ettersom det stort sett bare er partene i saken som har prosessuelle rettigheter, var fornærmede og etterlattes behov for kontradiksjon for dårlig ivare tatt etter straffeprosessloven. Ved å gi dem mulighet til å uttale seg, være tilstede under hele rettssaken og få innsyn i dokumenter har man anerkjent denne gruppens behov for kontradiksjon, og styrket deres rettigheter dog

uten å gi dem formell partsstatus. Det viktigste for de fornærmede er nok hvilke prosessuelle rettigheter de er tilkjent, ikke om de formelt kalles parter eller ikke.

Ettersom fornærmede og etterlatte nå har mulighet til å belyse saken fra ytterligere et perspektiv, og det øker sjansen for en materielt rett avgjørelse. Formålet med å få materielt rette avgjørelser er spesielt viktig i strafferetten, ettersom en uriktig domfellelse på mange måter kan være minst like belastende som hvis fornærmede ikke blir trodd i sin sak.

I motsetning til sivilprosessen er det ikke noe mål om å ”vinne” saken, men å komme fram til riktig dom.

Et annet moment i en god rettergangsordning er å ha en hensynsfull prosess, både for de involverte og for samfunnet. Når fornærmede oppfatter møtet med rettsvesenet som svært belastende og negativt²⁰ svekkes tilliten til rettsvesenet hos befolkningen. Det kan igjen føre til at systemet til slutt ikke lenger har den nødvendige legitimitet. I verste fall kan det føre til at vi igjen får et system med utbredt privat rettshåndhevelse. Det er derfor viktig å ivareta tilliten hos de fornærmede og etterlatte, men uten at det kan gå på bekostning av for eksempel den tiltalte.

Et mothensyn til en grundig prosess er hensynet til rask og rimelig prosess, altså økonomiske hensyn. Dette kan i noen saker sette begrensninger for eksempel for hvor mange vitner man får føre, hva slags bevis som kan legges fram og lignende. Et eksempel på dette ser vi i strprl § 293 ”*Retten kan nekte å utsette forhandlingene av hensyn til bevisførsel når den finner at bevisførselen vil føre til en forsinkelse eller ulempe som ikke står i rimelig forhold til bevisets og sakens betydning*”.

En rask prosess er også gunstig for de involverte når det gjelder å få lagt saken bak seg og komme seg videre i livet.

Det er likevel klart at hensynet til rask og rimelig prosess må tilpasses alvorlighetsgraden på forholdet saken gjelder. I saker om alvorlige integritetskrenkninger må effektivitet og økonomiske hensyn vike til fordel for materielt riktige avgjørelser.

En viktig side av god prosessordning er en betryggende prosess, og den må også virke betryggende og tillitsvekkende utad. Offentlighetsprinsipper sørger for at allmennheten kan gjøre seg kjent med systemet og skape tillit. Hensynsfull og grundig saksbehandling er sjelden sammenfallende med hurtig og billig saksbehandling. De fleste prosessuelle regler er derfor et utslag av disse hensyn veid opp mot hverandre.

---

²⁰ NOU 2006:10 s. 16

5. De eksisterende rettighetene før 2008

Jeg vil videre gjøre rede for fornærmede og etterlattes rettigheter før lovendringen i 2008. Ved lovendringen i 2008 var det ikke snakk om å ta fra fornærmede de rettighetene de allerede hadde, men å utvide og styrke og eventuelt innføre nye regler. Fremstillingen av gjeldende rett før 2008 vil derfor gjennomgående omtales i nåtidsform da de fortsatt gjelder, eventuelt er utvidet og styrket.²¹ Utvidelser og styrking av rettighetene vil bli drøftet i kapittelet om lovendringen.

5.1. Før anmeldelse

Verken vitner, fornærmede eller etterlatte har plikt til å anmelde straffbare forhold de kjenner til. Dersom man ønsker å anmelde kan hvem som helst gjøre det, uavhengig av tilknytning til saken. Fornærmede stiller altså på lik linje med øvrig befolkningen på dette punkt. I likhet med øvrig befolkning er det også for fornærmede straffbart å fremme falsk anmeldelse, jf strl § 168.

I saker som voldtekt, jf strl § 192, og menneskehandel, jf strl § 224, har man krav på advokatbistand i henholdsvis 3 og 5 timer for å vurdere straffbarheten av forholdet. Dette blir gitt i medhold av Rettshjelpsloven § 7(3). I disse sakene blir bistanden ansett som fritt rettsråd, altså uten egenandel og uten behovsprøving.

Utover dette er det mulighet for å søke hjelp hos en bistandsadvokat. I hvilken grad dette er kostnadsfritt eller ikke er avhengig av om saken blir anmeldt og etterforsket, og dermed medfører krav på oppnevning av bistandsadvokat. Dette gjelder naturlig nok kun de straffesakene som gir rett på bistandsadvokat, jf. under.

5.2. Etterforskning

Fornærmede har samme forklaringsplikt som øvrige vitner, og har dermed ikke plikt til å forklare seg for politiet, jf. strprl § 230(1)1. pkt. Det følger av strprl § 108 at både vitner og fornærmede har forklaringsplikt for ”retten”.

Det som skiller fornærmede fra andre vitner er at vedkommende har krav på å få med oppnevnt bistandsadvokat under politiavhør, og at advokaten varsles om avhøret. Dette følger av § 107c(2). Advokaten har også rett til å stille ”ytterligere” spørsmål til fornærmede under avhøret, jf. 2. ledd.

---

²¹ De vil naturlig nok ikke være aktuelle dersom nye regler gir bedre rettsstilling.

Fornærmede så vel som vitner er fritatt fra vitneplikt i tilfeller som følger av strprl §§ 117-125. De mest sentrale er §§ 122 og 123 som fritar for vitneplikt når man for eksempel er gift eller samboer med den siktede i saken, jf. § 122, og dersom vitnemålet kan utsette vitnet selv eller *”noen det står i slikt forhold til som nevnt i § 122”* for straff eller borgelig aktelse eller vesentlige velferdstap, jf. § 123.

Dersom man er omfattet av § 122(1) eller (2) skal dette gjøres oppmerksom på før avhøret starter, jf. strprl § 235(1), og man *”bør”* gjøres kjent med fritaksrett i de tilfeller som gjelder §§ 121, 122 tredje ledd og 123-125, jf. § 235(2).

Falsk forklaring er straffbart etter strl §§ 163 og 166, og dette straffeansvaret har man krav på å bli gjort oppmerksom på før forklaring gis, jf. strprl 234 jf 128.

Det finnes også regulering av hvordan avhør av fornærmede skal gjennomføres. I hovedsak er reglene like for fornærmede og andre vitner, men noen regler er forbeholdt fornærmede som er utsatt for den straffbare handlingen.

Reglene er nærmere regulert i påtaleinstruksen kapittel 8, og blir ikke gjennomgått i detalj her. Noen rettigheter følger imidlertid av straffeprosessloven, blant annet *”bør”* fornærmede under 16 år få ha med foreldre eller foresatt under avhøret hvis vedkommende ikke selv er siktet i saken, jf. strprl § 128.

Det er også verdt å nevne at fornærmede og etterlatte skal orienteres om adgangen til å fremme borgerlige rettskrav i saken, eventuelt om påtalemyndigheten skal fremme kravet på deres vegne. Dette følger av påtaleinstruksen § 8-7.

5.3. Særlig om mindreårige fornærmede

Når fornærmede er under 18 er han/hun mindreårig. Selv om denne gruppen fornærmede er ekstra sårbare og de kan trenge hjelp til å disponere på egne vegne, skiller man i utgangspunktet ikke mellom de mindreårige og andre fornærmede.

Utgangspunktet er at man har samme rettigheter som en over 18 år, men ofte vil det være foreldre som utøver rettighetene på den mindreåriges vegne. Det at rettighetene utøves av en annen kan derfor endre karakteren til rettighetene noe.

Rettighetene tilhører imidlertid den mindreårige, ikke den som utøver rettighetene, og skal alltid utøves med tanke med dennes beste.

Fornærmede over 16 år som er utsatt for legemsfornærmelser eller ærekrenkelser, kan gi uttrykk for om det skal begjæres påtale, jf. strl § 78(1)3. pkt. Dersom det uttrykkes motvilje,

skal påtale ikke begjæres. De kan også selv begjære påtale, jf. 4. pkt. Reglene vil miste aktualitet når ny vedtatt straffelov²² trer i kraft.

Mindreårige har i utgangspunkt samme vitneplikt etter strprl § 108 som voksne, og dermed gjelder også unntakene fra vitneplikt tilsvarende for dem. Spørsmålet blir da hvem som skal avgjøre slik påberopelse da mindreåriges rettigheter normalt utøves av andre (foreldre, verger etc).

Vitner og fornærmede under 14 år skal først og fremst avhøres i dommeravhør etter reglene i strprl § 239 jf. § 234. Dette gjelder fortrinnsvis i sedelighetssaker, men også i andre saker dersom ”*hensynet til vitnet tilsier det*”, jf. § 239(2).

Rt. 2005/1293 gjaldt to barn på nesten syv og ni år i en sak hvor det var mistanke om vold mot mor og barna. Her var spørsmålet om barna skulle informeres om fritaksretten og selv ta stilling til å påberope seg dette fritaket. Under dissens (4-1) ble det bestemt at barna skulle informeres om mulighet for fritak, men det var settevergen som skulle ta standpunkt til om barna skulle forklare seg.

Barn over 14 år skal regnes som voksne i forhold til spørsmålet om vitneplikt og –fritak, og skal dermed selv avgjøre om de vil forklare seg. Høyesterett sluttet seg til dette standpunkt i dommens premiss 19.

Dersom det gjelder barn under 7 år (små barn) orienteres vergen om fritaksretten og bestemmer også om det skal avgis forklaring.

Informasjonsplikt

I første avhør hos politiet har fornærmede krav på informasjon om rettigheter som angår fornærmede. Hvilken informasjon man har krav på avhenger av informasjonspliktenes nærmere innhold.

I første avhør skal fornærmede spørres om å begjære påtale, jf. strprl § 236.²³ Det skal også informeres om adgangen til å fremme erstatningskrav og andre sivile krav.

Bistandsadvokatordningen

I spesielle typer saker har noen fornærmede krav på oppnevning av bistandsadvokat som skal ivareta deres interesser under etterforskning og under hovedforhandling, jf. strprl § 107c(1).

---

²² Lov 20. mai 2005 nr. 28.

²³ Når ny straffelov, lov 20. mai 2005 nr. 28, trer i kraft blir påtale ubetinget offentlig.

For at fornærmede skal ha rett på oppnevnt bistandsadvokat må det være snakk om en handling som nevnt i strprl § 107a. Denne omfatter en del typer seksualforbrytelser, jf. strl §§ 192-197, seksualforbrytelser mot barn under 16 år, jf. § 200(3) og forbrytelser mot personlig frihet, herunder tvang og trusler, jf. strl § 222(2). Videre gjelder det også handlinger etter strl § 342(1)litra b, jf. § 33 brudd på kontaktforbud, og krenkelse av forbud i henhold til strl § 222 a og b, jf. § 342. Krav på bistandsadvokat gis både den et besøksforbud skal beskytte²⁴ og den som et kontaktforbud skal beskytte.²⁵

Ellers kan bistandsadvokat oppnevnes dersom det er grunn til å tro at fornærmede vil få ”betydelig skade på legeme eller helbred og det anses å være behov for advokat”, jf. strprl § 107a(1).

Krenkelser som gir krav på bistandsadvokat er et område som har blitt styrket betraktelig ved lovendringen i 2008. Både har anvendelsesområdet blitt utvidet, og der innført en skjønnsmessig adgang til å oppnevne bistandsadvokat. Dette kommer jeg tilbake til under punkt 6.

Når noen under 18 år er død som følge av en straffbar handling gis foreldrene eller verge rett på bistandsadvokat dersom de ønsker det, jf. strprl § 107a. Hvis avdøde var over 18 år kan bistandsadvokat oppnevnes dersom ”særlige forhold” foreligger.

Dette er tilfeller hvor det kan og skal oppnevnes bistandsadvokat, men det er også viktig å nevne i denne sammenheng at man står fullstendig fritt i forhold til å avslå tilbudet om slik bistand. Formålet med reglene er å gi profesjonell advokathjelp til de som ønsker og trenger det.

Godtgjørelse til bistandsadvokaten

Det er kun de advokatene som er oppnevnt av retten som er ”bistandsadvokat” etter strprl § 107a. Stort sett vil det offentlige dekke godtgjørelsen til bistandsadvokaten, jf. strl § 107d og f, når man har krav på bistandsadvokat etter § 107a. På den måten sikrer man at ved de alvorligste forbrytelsene tilbys fornærmede og etterlatte lik bistand og like rettigheter, uavhengig av personlig økonomi.

Politiet har plikt til å informere foreldre eller verge om rett til bistandsadvokat i de tilfeller noen under 18 år er død som følge av straffbar handling, jf. påtinst § 8-7. Tilsvarende gjelder også for fornærmede i de tilfeller hvor man har krav på bistandsadvokat, jf. strprl § 107a jf. påtinst § 8-7.

---

²⁴ Dersom forbudet gjelder i hjemmet til den besøksforbudet retter seg mot

²⁵ Dersom forbudet gjelder i hjemmet til den kontaktforbudet retter seg mot

Dokumentinnsyn

Dersom fornærmede fremmer begjæring har han/hun rett på å gjøre seg kjent med ”sakens dokumenter” under etterforskningen. Dette følger av strprl § 242. Innsyn kan gis dersom det kan skje ”uten skade eller fare for etterforskningens øyemed eller for tredjemann”.

Opplysninger fra kommunikasjonskontroll eller fra saker om anonym vitneførsel kan medføre at innsynsretten begrenses. Tilsvarende begrensning kan skje av hensyn til rikets sikkerhet eller forhold til fremmed stat, jf. § 242.

Fornærmede har på dette punkt innsynsrett på linje med mistenkte, men det er kun mistenkte som kan klage inn avgjørelse om avslag på innsyn inn for retten, jf. strprl § 242(3).

I visse saker har man som fornærmet også krav på underretning om varetektsfengslingen i saken. Den nærmere reguleringen av dette følger av påtinst § 9-6.

Påtaleavgjørelser

Når etterforskningen er ferdig skal påtalemyndigheten ta stilling til det etterforskningen har avdekket og vurdere tiltalespørsmålet. Det klare utgangspunktet er at det er påtalemyndigheten alene som bestemmer hvorvidt det skal tas ut tiltale, med unntak av de tilfeller hvor det kreves påtalebegjæring fra fornærmede.²⁶ Det foreligger med andre ord ingen plikt til å undersøke hva fornærmede og etterlatte måtte mene om tiltalespørsmålet. Det er derimot ikke til hinder for fornærmede og etterlatte selv, eller via bistandsadvokaten, å gi uttrykk for sin mening om påtalespørsmålet, jf. forarbeid.²⁷ Ei heller er dette til hinder for at påtalemyndigheten henvender seg til fornærmede og etterlatte for å undersøke hva de mener om tiltalespørsmålet.

Påtalemyndigheten vurderer om faktisk og rettslig grunnlag i saken er tilstrekkelig til å reise sak, og dette gjøres på vegne av samfunnet som skal straffe lovbrøteren. Det er liten tvil om at påtalemyndigheten er de som er mest kompetente til å ta en slik vurdering.

Dersom fornærmede og etterlatte skulle hatt krav på å få uttale seg om alle tiltalebeslutninger som tas, ville det medført et voldsomt ekstraarbeid. På dette punktet er fornærmede og etterlattes rettsstilling tilstrekkelig ivaretatt ved at det gis mulighet for å uttrykke sin mening om saken slik som nevnt over.

Klage over påtalemyndighetens avgjørelser blir drøftet under.

---

²⁶ Når ny strafflov trer i kraft, vil det inntre ubetinget offentlig påtale, og krav om privat påtalebegjæring blir historie.

²⁷ Ot. Prp. 11 s. 59

Underretning av påtaleavgjørelser

Straffeprosessloven § 73(2) gir krav på skriftlig melding om innstilt forfølgning til den fornærmede som har anmeldt saken.

Når påtalemyndigheten beslutter å ta ut tiltale skal fornærmede varsles om tiltalebeslutningen, samt gjøres oppmerksom på sin rett til å gjøre seg kjent med denne, jf. strprl § 264a.

De fornærmede som har fått oppnevnt bistandsadvokat i henhold til strprl § 107a har krav på at advokaten får tilsendt kopi av tiltalebeslutningen og bevisoppgaven, jf. § 264a(3).

Henleggelse

Politi og påtalemyndigheten kan henlegge saken dersom det ikke er grunnlag for videre etterforskning for eksempel på grunn av bevisets stilling, jf. strprl § 72. I den forbindelse har politiet ingen varslingsplikt overfor fornærmede eller etterlatte.

Det følger imidlertid visse varslingsplikter av påtaleinstruksen. Ved innstilt forfølgning skal blant annet fornærmede som har inngitt anmeldelse, de som har foreldreansvar eller er verge, og bistandsadvokater underrettes om henleggelsen, jf. påtinst § 17-2.

Foreleggssaker

En sak kan avgjøres ved forelegg som inkluderer å betale pengekrav etter strprl § 3 til den berettigede. I de tilfeller saker avgjøres slik skal den berettigede, etter kravet, ha melding om vedtatt forelegg, jf. påtinst § 20-7.

Videre har påtalemyndigheten plikt å ta med krav fra den skadelidte (og fornærmede) så lenge kravet ikke er ugrunnet eller en uforholdsmessig ulempe for saksbehandlingen, jf. strprl § 427. Dersom de nekter å fremme kravet, skal det også underrettes om det. Fornærmede har også muligheten til å fremme kravet selv etter strprl § 248.

Klage over påtaleavgjørelser

Det kan klages over visse påtaleavgjørelser, jf. strprl § 59a. Klageretten gjelder de som har ”rettslig klageinteresse”. Denne klageretten har en klar sammenheng med påtalemyndighetens varslingsplikt. Det vil være vanskelig å klage på påtaleavgjørelser om man ikke kjenner til de avgjørelser som er tatt. Klagefristen er 3 uker fra klager fikk kjennskap til avgjørelsen, men utvides til 3 måneder for de som ikke har mottatt varsling om avgjørelsen. Fristen løper da fra den tiden hvor man fikk eller burde fått kjennskap til avgjørelsen.

For avgjørelser om påtaleunntatelse eller frafall av forfølgning løper fristen imidlertid fra avgjørelsen blir tatt, noe som resulterer i en absolutt klagefrist på 3 måneder i de tilfellene, jf. strprl § 59a(3).

Det regnes som sikker rett at begjæring om tilståelsessak utelukker klager fra fornærmede.²⁸

Det har alltid vært mulig å påklage påtalemyndighetens avgjørelser til nærmeste overordnet påtalemyndighet unntatt riksadvokatens vedtak. Retten har tilfalt de med ”*rettslig klageinteresse*”, jf. strprl § 59a, og dette er antatt å omfatte fornærmede og skadelidte.²⁹ På dette punktet har ikke lovendringen medført noen utvidelse av rettigheter for verken fornærmede eller etterlatte. Dersom de har ”*rettslig klageinteresse*” har de klagerett.

Fornærmede med bistandsadvokat kan også klage på ”*siktelsens innhold*” i saker som skal avgjøres som tilståelsesdom, jf. § 59a(2).

Det er ikke anledning til å klage på klageinstansens avgjørelse i klagesaken, jf. § 59a(5).

Klagefristen er tre uker fra underretning kom frem til den som vil klage. I de tilfeller hvor man har krav på underretning om vedtaket, løper fristen fra den tid hvor vedkommende ”*har fått eller burde skaffet seg kjennskap til vedtaket*”, jf. strprl 59a(3). I saker om påtaleunntatelse eller henleggelse er klagefristen, for andre enn den vedtak retter seg mot, absolutt. Klage må da fremsettes innen tre måneder fra den tid vedtaket ble truffet, jf. § 59a(3) siste pkt.

Sivile krav

Fornærmede og etterlatte som har lidt tap kan kreve erstatning, oppreisning eller menerstatning dersom det foreligger personskade. I utgangspunktet er erstatningskravet et sivilt krav, men i forbindelse med straffesaker er erstatningskravet regulert i strprl § 3 og faller da inn under reglene som gjelder for straffesaken. Det kan også fremsettes krav om at noen skal miste sin arverett.

Forutsetning for å fremme slike sivile krav er at det sivile kravet har opphav i den samme handling som straffesaken gjelder.

5.4. Forberedelse til hovedforhandling

Når det tas ut tiltale oversendes tiltalebeslutningen, sammen med bevisoppgave, til retten. Retten varsler så den tiltalte og oppnevner forsvarer der det trengs.

Både under forberedelser til, og under hovedforhandling har fornærmede krav på innsyn i dokumenter, jf. § 264a(2) jf. § 242. Hvis det er framsatt krav om erstatning utvides

---

²⁸ NOU 2006:10 s. 34

²⁹ Ingolf Skaflem, Norsk Lovkommentar til straffeprosessloven

innsynsretten, da et slikt krav gir rett på innsyn i dokumenter som er av betydning for avgjørelsen av dette krav.³⁰ Dersom det er oppnevnt bistandsadvokat skal advokaten ”så vidt mulig” ha kopi av saksdokumenter i tillegg til tiltalebeslutning og bevisoppgave, jf. strprl § 264a(3).

Underretning om hovedforhandling gis fornærmede etter regler som gjelder for vitner, jf strprl § 110, og fornærmede har ingen særstilling i så måte. Hvis fornærmede er under 18 år varsles også foresatte, jf. § 114(3). I tillegg vil de som fremmer sivile krav i saken varsles etter strprl § 428 jf. 404.

De fornærmede som fremmer krav etter § 428 har partsstilling i forhold til sitt sivile krav. Det har som konsekvens at han/hun får mulighet til å føre egne bevis og bevisoppgave under hovedforhandling.

Etter strprl § 275 skal også ”fornærmedes advokat i saker som nevnt i § 107 a”, varsles om hovedforhandlingen. Fornærmede med bistandsadvokat vil dermed få varsel uavhengig av om de selv vitner i saken eller ikke.

5.5. Hovedforhandling

Tilstedeværelse

Rettsmøter, deriblant hovedforhandling, er som hovedregel offentlige, jf. Domstolsloven § 124(1). Derfor har fornærmede (og folk i alminnelighet) som utgangspunkt adgang til å være til stede i alle hovedforhandlinger.

Utover dette reguleres fornærmedes anledning til tilstedeværelse av samme regler som gjelder for vitner generelt. Man har anledning til å overvære forhandlingene etter at man selv har avgitt forklaring, strprl § 129, og fornærmede har ingen særstilling over andre vitner på dette punkt. I praksis vil fornærmede da være tilstede i forhandlingene etter aktors innledning av saken, og tiltaltes forklaring. Etterlatte som ikke selv vitner i saken, vil kunne overvære saken i sin helhet dersom den ikke går for lukkede dører, jf. dl § 124(1). Eventuelt kan de vært tilstede etter sitt eget vitnemål slik som fornærmede.

Fornærmede som fremmer krav etter § 428 er part i saken for kravets vedkommende, og har rett til å overvære hele forhandlingen.

Noen saker kan føres for lukkede dører etter dl § 127, hvor kun de som ”har med saken å gjøre” gis adgang. Hvem som ”har med saken å gjøre” er ikke nærmere definert i loven, men

---

³⁰ NOU 2006:10 s. 35

enkelte teoretikere mener at dette omfatter fornærmede, og de dermed ikke kan stenges ute ved lukkede dører.³¹ Ettersom rettighetene på dette punkt ble endret i 2008, går det ikke nærmere inn på denne diskusjonen.

I tillegg må fornærmede (og andre vitner) nektes adgang dersom det foreligger en type vitneforklaring som bare skal meddeles retten og partene i saken for stengte dører, for eksempel forklaringer som ikke kan gis uten samtykke fra den som har krav på hemmelig hold, jf. strprl § 119. Fornærmede har som kjent ikke partsstatus i saken, og må derfor forlate lokalet med mindre den som har krav på hemmelighold samtykker til fornærmedes tilstedeværelse.

Tilsvarende vil også gjelde der hvor det er skjønnsmessig adgang til å frita vitnet fra å svare på spørsmål på grunn av for eksempel strprl § 121 hvor det er betrodd under sjelesorg men det ikke omfattes av § 119. Dersom vitnet ikke blir fritatt fra å svare, kan det kreves lukkede dører, og fornærmede vil da utestenges fra den delen av forhandlingene. Som vi skal se senere ble fornærmedes rett til å være tilstede i hovedforhandlinger endret og styrket ved lovendringen i 2008.

Møteplikt og godtgjørelse

I likhet med andre vitner generelt har også fornærmede møte- og forklaringsplikt for retten, jf. strprl § 108. Kostnader i forbindelse med å overvære rettssaken dekkes også til fornærmede på lik linje som ordinære vitner etter lov av 21. juli 1916 nr. 2 om vidners og sakkyndiges godtgjørelse mv.

Etterlatte som ikke vitner vil da som utgangspunkt ikke ha krav på vitnegodtgjørelse. Foreldre eller verger til en mindreårig som er død som følge av straffbar handling er likevel gitt krav på godtgjørelse dersom de ønsker å følge saken, jf. Vitnegodtgjørelsesloven § 1(2).³² Tilsvarende hvor avdøde er over 18 år og ”*særlige forhold*” foreligger.

Etter strprl § 284 kan retten vise ut tiltalte eller andre personer dersom ”*det er særlig grunn til å frykte at uforbeholden tilståelse ellers ikke vil bli gitt*”, jf. 1. pkt. Ved avhør av fornærmede er det understreket i 5. pkt at utvisning også kan skje av hensyn til fornærmede.

Hensyn til vitner under 18 år og foreldre eller verger til fornærmede etter strprl § 107a(2) 1. og 2. pkt, kan også tilsi at tiltalte eller andre personer skal forlate salen under avhør, jf. 6. pkt.

---

³¹ Robberstad 1999 s. 263 flg.

³² Vitnegodtgjørelsesloven § 1 (2) endret 2. juli 2004 nr. 61.

Av hensyn til ”*privatlivets fred*” kan det også kreves at saken går for lukkede dører, jf. dl § 125. Det medfører imidlertid at ikke fornærmede kan kreve å være tilstede i saken, selv om det kan tenkes at det er av hensyn til fornærmedes privatliv.

Fornærmede kan også kreve å bli beskyttet ved anonym vitneførsel. For de få tilfellene hvor fornærmedes identitet ikke er kjent for siktede, åpnes det for anonym vitneførsel etter strprl § 130a. Da dette som oftest ikke vil være en praktisk problemstilling går jeg ikke nærmere inn på reglene.

Fornærmede (og vitner) er beskyttet fra visse typer spørsmål under sin forklaring. Blant annet gjelder dette spørsmål om tidligere seksuell atferd, jf. strprl § 134, som bare skal tillates hvis det er av vesentlig betydning. For å minske belastningen kan det også besluttes at spørsmål skal stilles og besvares skriftlig.

Som allerede nevnt har fornærmede, med krav etter strprl § 428, fulle partsrettigheter i forhold til erstatningskravet og kan dermed føre bevis, stille spørsmål og nedlegge påstander i henhold til dette. Denne retten er forbeholdt fornærmede med sivile krav.

5.6. Etter hovedforhandling

De som har fått avgjort sivil krav i strafferaken, har krav på underretning om avsagt domsresultat, jf. påtinst § 30-10. Ellers har fornærmede, foreldre/verge og andre med ”*rettslig klageinteresse*” rett til innsyn i rettsbøker etter strprl § 28.

Anke

Når det gjelder spørsmål om anke i straffesaken, har fornærmede ingen rettigheter. Det skal legges til at i praksis kan nok fornærmedes ønsker bli vektlagt på lik linje, som de også kan bli tillagt vekt ved påtalespørsmålet (utenfor de tilfeller som krever privat påtale), men det er ikke en lovfestet rettighet.

Etterlatte har ikke krav på underretning om dommen, slik fornærmede har etter påtaleinstruksen. Heller ikke de etterlatte har rett til å anke saken.

Dokumentinnsyn

Dokumentinnsyn er mulig også etter at saken er avsluttet. Det følger av strprl § 28 at fornærmede og foreldre eller verge til en som er død som følge av straffbar handling, har rett til utskrift av rettsbøker i saker behandlet av retten. Andre etterlatte kan gis tilsvarende innsyn etter § 28(1) litra c dersom de har ”*rettslig interesse*” i dokumentene.

Ankebehandling

Bistandsadvokaten skal bistå ”i saker om” straffbare handlinger som følger av nærmere angitte bestemmelser, jf. strprl § 107a(1). Ordlyden utelukker ikke at dette også kan gjelde for eksempel ved anke over straffutmåling eller saksbehandling, såkalt begrenset anke.

Ved ankeforhandling i Høyesterett var det klart at fornærmede og etterlatte har rett til bistandsadvokat, og det ble dermed ikke foretatt noen utvidelse i 2008.

5.7. Under straffegjennomføringen

Under gjennomføring av straff har fornærmede og etterlatte til en viss grad krav på informasjon. Dersom gjerningsmannen under straffegjennomføringen innvilges permisjon eller straffeavbrudd følger det av strgjfl § 36(3) at kriminalomsorgen skal varsle fornærmede og etterlatte. Vilåret er da at det vil være ”av betydning” for dem å få disse opplysningene, for eksempel for å kunne sikre seg mot å møte sin voldtektsmann tilfeldig på gaten når man tror forbryteren sitter bak lås og slå.

Tilsvarende gjelder når gjerningsmannen skal løslates, jf. § 42(7). For informasjon etter strgjfl gjelder ikke taushetsplikten, jf. lovens § 2. Slik informasjon vil særlig være aktuelt i saker om voldtekt og sedelighet, vold og saker om trusler. I slike saker kan det oppleves ekstra belastende å møte gjerningsmannen uforberedt på gaten.

Reglene om varslings til fornærmede og etterlatte under straffegjennomføring ble endret i 2007, men er for sammenhengens skyld behandlet sammen med lovendringen i 2008 under punkt 5.8.

5.8. Tilståelsessaker

Tilståelsesdom er en forenklet behandling av straffesaken, hvor tiltalte har gitt uforbeholden tilståelse, jf. strprl § 248. Ved slik saksbehandling vil det blant annet ikke være muligheter for fornærmede til å forklare seg. Det er ikke alle saker som kan pådømmes som tilståelsesdom, det vil variere blant annet med alvorlighetsgraden i forholdet og strafferammen. Dermed er en del av de alvorlige integritetskrenkelsene utelukket som tilståelsessaker.

Retten kan pådømme en tilståelsessak når det ikke er ”betenkelig”. Ellers må saken føres som ordinær hovedforhandling, jf. strprl § 248.

Også ved tilståelsessaker er hovedreglen at rettsmøtet er offentlig. Fornærmede og etterlatte kan overvære saken etter reglene i dl § 124 flg.

Ettersom det ikke holdes hovedforhandling, jf forutsetning for å fremme sivile krav etter strprl § 428, kan fornærmede kun fremme sitt krav gjennom påtalemyndigheten etter § 427.

Utover dette har fornærmede ingen prosessuelle rettigheter ved tilståelsessaker.

5.9. Gjenåpning

Fornærmede har ingen rett til å kreve en sak gjenopptatt. Dersom en sak gjenåpnes er det heller ikke lovfestet krav på informasjon til fornærmede eller at deres synspunkt skal ha noen vekt i gjenopptakelsessaken. Det var forutsatt i forarbeidene³³ at fornærmede ” *bør om mulig varsles om begjæringer som ikke avvises ved den foreløpige prøving, gis anledning til dokumentinnsyn og til å uttale seg*”. Tilsvarende er ikke forutsatt å omfatte etterlatte.

Det var uvisst i hvilken grad lovgivers mening her var fulgt opp, og 3. november 2005 ble det, av Justisdepartementet, sendt ut forslag om endringer i reglene rundt gjenopptakelse. Eventuelle regelendringer kommer jeg tilbake til i forbindelse med behandlingen av lovendringen 1. juli 2008.

5.10. Særlig om etterlatte før lovendring 2008

Noen regler gjelder særlig for etterlatte og tas derfor opp i tillegg til det som er gjennomgått over om fornærmede og etterlatte som en gruppe.

Etterlatte ble allerede i 2004³⁴ tilkjent noen prosessuelle rettigheter. Disse omfattet foreldre eller verger til barn under 18 år som var død som følge av en straffbar handling. Alle rettighetene avgrenset gruppen etterlatte på samme måte den gangen, og foreldreansvaret etter barneloven var avgjørende. Denne typen avgrensning har endret seg i gjeldende rett i dag, men det blir drøftet nærmere under punkt 6.

Rettighetene tok sikte på å verne det særlige forholdet mellom foreldre og barn, ikke nødvendigvis verne etterlatte generelt.

Dersom fornærmede er avgått ved døden tilkommer påtaleretten til ektefelle, registrert partner, slektninger i rett linje, søsken og evt til arvinger, jf. strl § 78(3). I denne forbindelse likestilles samboere med ektefeller. Regelen mister aktualitet når ny vedtatt straffelov trer i kraft.³⁵

---

³³ Ot. Prp. Nr. 70(2000-2001) s. 41

³⁴ Lov 2. juli 2004 nr. 61

³⁵ Lov 20. mai 2005 nr. 28

Etterlatte har vitneplikt etter strprl § 108 på lik linje med øvrige, men har sjelden vært tilstede da den straffbare handling ble utført. Av den grunn vil de sjeldnere bli innkalt som vitner. Etterlatte avhøres etter regler som gjelder for vitner generelt.

6. Lovendringen – nye rettigheter

6.1. Lovendringens foranledning

Utviklingen fram til 2000-tallet var at fornærmede selv ble behandlet som vitne i saken. Utover dette var det svært få lovbestemte rettigheter som ble tildelt offeret for lovbruddet.

Det er en klar forutsetning for god og betryggende saksbehandling i moderne samfunn, at man får innsyn og mulighet for kontradiksjon i saker som angår en. Dette prinsippet har bare blitt mer og mer grunnleggende og sterkt forankret i befolkningens rettsoppfatning. I tillegg vil det være svært viktig at prosessuelle rettigheter samsvarer med befolkningens forventninger til gjeldende rett ellers vil rettssystemet miste tillit blant folket, og i verste fall miste hele sin legitimitet.

6.2. Før anmeldelse

På dette punkt er forskjellen først og fremst at det er flere straffebud som direkte gir krav på bistandsadvokat nå enn det var tidligere, og dermed utvides omfanget av hvem som kan konfrontere en bistandsadvokat allerede før anmeldelse.

Utenom dette har ikke lovendringen medført utvidelser på dette punktet i saksgangen.

6.3. Etterforskning

En viktig forutsetning for å kunne holde seg orientert om saken, kreve dokumentinnsyn og lignende, er at politiet informerer for eksempel krav på bistandsadvokat. I 2008 ble denne informasjonsplikten lovfestet i strprl § 93e. Dermed har politiet nå en lovregulert plikt til å informere fornærmede og etterlatte om ”*deres rettigheter i saken*” første gang politiet er i kontakt med vedkommende.

Det ble også lovfestet en plikt til å informere fornærmede med bistandsadvokat, samt etterlatte i lovbestemt rekkefølge, om sakens utvikling hvis ikke hensyn til etterforskning taler i mot.

Til sist ble det også innført regel om generell informasjonsplikt til ”*andre fornærmede*” etter behov, jf. 2.ledd siste pkt.

Fornærmede har altså i ulik grad fått lovfestet sitt krav om orientering i saken, men det nærmere innholdet i informasjonsretten beror på politiets vurderinger om hvilken informasjon som kan og bør gis. Straffesaker kan ha svært så ulik alvorlighetsgrad og betydning for de involverte, og informasjonsplikten må tilpasses disse forholdene.

Politiets plikter etter § 93a og § 107b er da viktige for at de prosessuelle rettigheter skal bli reelle. Politiet skal vurdere behovet for informasjon og utføre disse pliktene av eget initiativ. I en naturlig forlengelse av den utvidede informasjonsretten for fornærmede og etterlatte, ble det også lovfestet et unntak fra taushetsplikten for politi og påtalemyndigheten, jf. strprl § 61c(1) og forarbeidene.³⁶

De fornærmede uten oppnevnt bistandsadvokat skal politiet informere ”*etter behov*”. Allerede her ser vi at utvidede prosessuelle rettigheter avhenger av at det er oppnevnt bistandsadvokat. I hver enkelt sak må det da vurderes om fornærmede underveis har behov for informasjonen.

Hvis politiet mottar henvendelser fra fornærmede eller etterlatte, med helt konkrete spørsmål, bør slike henvendelser imøtekommes uten hensyn til strprl § 93e, jf. Forarbeid.³⁷ For disse fornærmede gjelder § 61c(1) tilsvarende, og taushetsplikten er heller ikke til hinder for informasjon til denne gruppen fornærmede. Alle fornærmede og etterlatte kan imidlertid pålegges taushetsplikt om den informasjon de blir meddelt. En eventuell krenkelse av denne taushetsplikten er straffbar etter strprl § 121. Det mulige straffeansvaret skal opplyses om når en blir pålagt slik taushetsplikt.

Opplysningsplikten gjelder likevel ikke helt ubetinget. Politiet kan unnlate å informere om sakens fremdrift dersom ”*hensynet til etterforskningen eller andre grunner gjøre utilrådelig*”, jf. strprl § 93e(2). En naturlig forståelse av ”*utilrådelig*” tilsier at det skal en del til før unntaket gjør seg gjeldene. Dette støttes av forarbeidene hvor det går fram at denne begrensningen er ment som ”*en snever unntaksregel*”, og at behovet for å holde informasjonen hemmelig må vurderes i hver konkrete sak.

Som hovedregel har altså politiet opplysningsplikt under etterforskningen, og de som omfattes av § 93 kan i stor grad kreve å bli holdt orientert fortløpende om fremdrift og saksutvikling. Opplysningsplikten etter strprl suppleres fortsatt av nærmere detaljregulering i påtaleinstruksen, men dette vil ikke bli drøftet nærmere.

---

³⁶ Ot. Prp. s. 112

³⁷ Ot. Prp. s. 112

Innføringen av disse opplysningsreglene har gjort at fornærmede og etterlattes behov for informasjon styrkes, noe som igjen fører til at de får bedre forutsetninger for å benytte seg av sine øvrige rettigheter i forbindelse med straffesaken.

Bistandsadvokat

Ved lovendringen i 2008 ble krav på å få oppnevnt bistandsadvokat utvidet. Fornærmede har nå krav på bistandsadvokat ved seksuelle handlinger mot barn under 16 år uavhengig av om det er særdeles skjerpene forhold, jf. strl § 200 (2) og (3)³⁸, vold i nære relasjoner, jf. strl § 219, samt trusler, vold og tvang etter strl § 224. I § 107a litra b ble også saker som gjelder kjønnslemlestelse etter lov av 15. desember 1995 nr. 74 omfattet av bistandsadvokatoringen. Dette følger av strprl ny § 107a.

I tillegg til disse konkret oppregnede straffebedene ble det i 2008 lovfestet en skjønnsmessig hjemmel for å oppnevne bistandsadvokat til en fornærmet eller til etterlatte.

Bistandsadvokat oppnevnes da dersom ”*særlige forhold*” tilsier det i saker hvor noen er død som følge av den straffbare handlingen, jf § 107a (2) 2. pkt. I vurderingen av om det foreligger ”*særlige forhold*” som tilsier behov for bistandsadvokat, skal det vektlegges ”*sakens art og alvor, forholdet mellom den avdøde og de etterlatte og om det er behov for den bistand og de særlige prosessuelle rettighetene som oppnevning fører med seg*”, jf forarbeid.³⁹ Det vil for eksempel være nærliggende å oppnevne bistandsadvokat ved forsettlig drap dersom ektefellen ønsker det, noe som også bør skje ”*gjennomgående*” i følge forarbeidene.⁴⁰

Det kan også oppnevnes bistandsadvokat i saker ellers, uavhengig av dødsfall, dersom ”*sakens art og alvor, hensyn til de berørte eller andre særlige forhold tilsier det*”. Det åpnes her for en mer skjønnsmessig vurdering av oppnevningen utover § 107a. Bestemmelsen er aktuell for fornærmede som er rammet av andre straffbare handlinger enn i § 107a (1), men også for de som rammes direkte som skadelidende. Den kan for eksempel brukes i de tilfeller fornærmede har behov for oppnevnt bistandsadvokat, men ikke har rett til det etter 1. ledd.

Hvis det oppstår en sak om for eksempel søskenincest, jf. strl § 198 kan bistandsadvokat oppnevnes med hjemmel i 3. ledd. Tilsvarende for øvrige sedelighetsforbrytelser som ikke er oppregnet i strprl § 107a (1).

Søsken regnes ikke som ”*etterlatte*” etter strprl, jf. pkt. 3.2. Det kan tenkes at en bror eller søster kan være eneste eller nærmeste familie for fornærmede eller avdøde, og dersom søsken skal ha rett til å få oppnevnt bistandsadvokat, må dette hjemles i § 107a (2) eller (3), på de vilkårene som nå er gjennomgått. Tilsvarende gjelder for fosterforeldre, da fosterforeldre ikke

³⁸ Tidligere kun når det gjaldt seksuelle handlinger mot barn under 16 år, hvor det forelå særdeles skjerpene omstendigheter, jf tidligere lovtekst i § 107a.

³⁹ Ot. Prp. 11 s. 113 flg

⁴⁰ Ot. Prp. 11 s. 113 flg

regnes som den som har hatt foreldreansvar etter § 107a (2).⁴¹ Terskelen er som nevnt høy, i alle fall etter 3. ledd som er en unntaksregel, og i veldig mange tilfeller har søsken ingen prosessuelle rettigheter etter straffeprosessloven.

Rettsmøter

Dersom det avholdes rettsmøter under etterforskningen, inntreer en varslingsplikt for politi og påtalemyndigheten overfor fornærmede og etterlatte. Effektivitetshensyn har vært medvirkende til at denne varslingsplikten bare gjelder fornærmede og etterlatte med oppnevnt bistandsadvokat, og varslingen skjer til bistandsadvokaten, jf. strprl § 93b. Varslingen til bistandsadvokaten skjer da i henhold til strprl § 243(2). Det følger av § 243(2) at *”så vidt mulig bør [...] bistandsadvokaten i tide varsles om møtet”*.

Det var først ved lovendringen i 2008 at denne informasjonsretten ble tilkjent andre enn siktede. Ved å varsle bistandsadvokaten får fornærmede og etterlatte i alvorlige saker da informasjon og oppdateringer underveis i vedkommendes sak.

Fornærmede og etterlatte uten bistandsadvokat vil ikke automatisk få informasjon om rettsmøter under etterforskning. I de tilfeller det antas at fornærmede og etterlatte uten bistandsadvokat har behov for informasjon, må dette vurderes i forhold til politiets generelle informasjonsplikt etter strprl § 93e(2), på politiets eget initiativ.

Tilstedeværelse

Rettsmøter er som hovedregel offentlige, jf. Domstolsloven § 124(1) og retten til å være tilstede er dermed ikke unik for fornærmede og etterlatte. De har derimot utvidede rettigheter når det gjelder muligheter for å være tilstede i rettsmøter som går *”for lukkede dører”* etter dl § 127, jf. strprl § 93c.

Retten til tilstedeværelse var ny i 2008, og bidrar i stor grad til å inkludere fornærmede og etterlatte i saken. Følelsen av å være utestengt og fremmedgjort fra prosessen kunne oppleves svært tung i saker som har rammet en alvorlig, og denne lovendringen har i så måte styrket fornærmede og etterlattes rettsstilling betraktelig.

Etter strprl § 245(1) kan etterlatte og fornærmede pålegges å forlate rettsmøtet om *”særlige grunner gjør at hensynet til henholdsvis fornærmede, etterlatte eller vitnet tilsier det”*. Dersom fornærmede eller etterlatte er vist bort fra rettsmøtet i henhold til denne regelen, gir

---

⁴¹ Ingolf Skaflem, Norsk Lovkommentar til Straffeprosessloven.

§ 245(2) krav på at de informeres om det som har foregått i deres fravær. Man har likevel ikke krav på slik informasjon dersom det gjelder saker om anonym vitneførsel, og informasjonen kan føre til at vitnes identitet avsløres.

Dette er enda en lovendring basert på et ønske om å imøtekomme fornærmede og etterlattes behov for informasjon, her i sammenheng med krav på tilstedeværelse. Det er allerede gitt utvidet rett på tilstedeværelse, men dersom man først må forlate rommet, har man krav på informasjon når man returnerer.

Dersom det foreligger ”*særegne forhold*” kan retten ”*helt utelukke*” både fornærmede og etterlatte, og for øvrig siktede og hans private forsvarer, jf. § 245(3). Dette er aktuelt dersom det er grunn til å frykte ”*at etterforskningens øyemed ellers ville bli utsatt for fare, [...] hensyn til rikets sikkerhet eller forhold til fremmed stat tilsier det*”, jf. 3. ledd.

Vedkommende (også fornærmede) skal i så fall ha anledning til å uttale seg før avgjørelsen tas.

Under rettsmøtet har hverken fornærmede eller etterlatte noen aktive prosessuelle rettigheter. I forarbeidene⁴² er dette begrunnet med prosessøkonomiske hensyn.

6.4. Avhør av mindreårige

Det ble foreslått å heve aldersgrensen for når dommeravhør skal skje. Forslaget var å heve fra gjeldende 14 år og til 16 år.⁴³ Departementet kom frem til at denne aldersgrensen skulle heves til 16 år, og etter strprl § 234 jf. § 239 dommeravhør ved sedelighetsforbrytelser skje opp til 16 år. Det er alderen på tidspunkt for avhøret som er avgjørende.⁴⁴

Det ble særlig trukket fram hensynet til barn som er ofre for seksuelle overgrep og denne gruppens sårbarhet. Det ble ikke fastsatt frister for påtaleavgjørelse og hovedforhandlinger i saker som gjelder denne gruppen fornærmede. Ved å heve aldersgrensen mente departementet at man handlet i samsvar med Europarådets konvensjon om beskyttelse av barn mot seksuell utnyttning og seksuelt misbruk. Denne konvensjonen understreker viktigheten av å gjennomføre straffeforfølgning på en måte som er best for barnet.⁴⁵

Avhøret skal fortsatt skje innen to uker etter anmeldelse er inngitt, jf. strprl § 239(4), selv om det ble foreslått å senke fristen. Departementet understreket likevel at regelen i 4. ledd var en lengstefrist og at sakene burde behandles så raskt som mulig.⁴⁶

---

⁴² Ot. Prp 11 s. 52

⁴³ Ot. Prp 11 s. 52

⁴⁴ Ot. Prp 11 s. 54

⁴⁵ Ot. Prp 11 s. 54

⁴⁶ Ot. Prp 11 s. 56

Som nevnt under punkt 4.3 ble det slått fast at barn over 14 år skal regnes som voksne i spørsmål om vitneplikt og –fritak. Dette er nå endret til at en fra en er 12 år selv tar stilling til om fritaksrett skal påberopes eller ikke. Etter en samlet vurdering ble det også slått fast at fritaksretten ikke bør gjelde for barn under 12 år.⁴⁷ Aldersgrensen har altså blitt endret noe, og det er nå bare en 12-års aldersgrense å forholde seg til i forhold til fritaksretten.

Dokumentinnsyn

Innsyn i dokumenter vil være en stor del av det å holde seg løpende oppdatert i saken. Dette er en rettighet som var lovfestet for fornærmede allerede før 01.07.08. Det som var nytt i 2008 var at innsynsretten ble gjeldende også for etterlatte i lovbestemt rekkefølge, mot bare fornærmede tidligere. Innsynsretten er også tilkjent bistandsadvokater generelt, mot bare fornærmedes advokat tidligere.

Retten til dokumentinnsyn er gitt ”*fornærmede, etterlatte i lovbestemt rekkefølge og bistandsadvokaten*”, jf. strprl § 242(1). På begjæring skal disse aktørene gis adgang til å gjøre seg kjent med ”*sakens dokumenter*”.

De som har krav på dokumentinnsyn, har krav på innsyn i ”*sakens dokumenter*”, jf. § 242(1). Som utgangspunkt omfatter dette alle dokumenter som er samlet i saksmappen i aktuelle straffesak, og vil i de fleste tilfeller ikke volde problemer.

Dersom begjæring om dokumentinnsyn avslås, kan spørsmålet ”*kreves avgjort ved kjennelse av retten*”, jf. 3. ledd. Retten til å kreve spørsmålet avgjort av retten ble utvidet i 2008, og gjelder nå likt for alle som har rett til dokumentinnsyn etter første ledd.

6.5. Forberedelse til hovedforhandling

Underretning om påtaleavgjørelser

Det ble heller ikke i 2008 lovfestet noen varslingsplikt for når saker henlegges på etterforskningsstadiet. Forskjellen fra før 2008 er at det ble innført en generell varslings- og opplysningsplikt for politiet, jf. strprl § 93e, og et eventuelt behov for varslingsplikt må vurderes etter denne nye bestemmelsen.

Lovendringen har ikke medført noen utvidelse av rettigheter når det kommer til avgjørelse om påtaleunntatelse. Påtalemyndigheten varsler ”*fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge*” om at tiltale er tatt ut, samt deres rett til å gjøre seg kjent med tiltalebeslutningen, jf. strprl § 264a(1). På dette punkt var det ”*etterlatte i lovbestemt rekkefølge*” som fikk utvidede rettigheter i 2008. Disse hadde tidligere ikke krav på varsel om tiltalebeslutningen.

---

⁴⁷ Ot. Prp 11 s. 58-59

Samtidig settes det også en frist for å komme med supplerende bevis om straffekravet, jf. 2. ledd. Denne retten tilfaller imidlertid kun fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat, og dersom de supplerende bevisene avslås kan avslaget bringes inn for retten, jf. § 264a(2) siste pkt. Det er her tatt hensyn til at fornærmede ofte har behov for å uttrykke meninger om bevisførselen. Ved å gi mulighet for supplerende bevisførsel sikrer man også sakens opplysning og øker sjansen for at ingen detaljer eller forhold overses eller tolkes feil.

Allerede før lovendringen i 2008 hadde man langt på vei denne muligheten til å anmode påtalemyndigheten om bevisførsel, men dette ble altså lovfestet i den nye § 264a. Interessen i å bidra til sakens opplysning ble da understreket, men det åpnet seg da også mulighet for å overprøve påtalemyndighetens vurdering i retten. Denne regelen var altså en ny ordning både for fornærmede og etterlatte, men betinget av at det er oppnevnt bistandsadvokat. Bistandsadvokaten, som profesjonell aktør, vil da kunne vurdere hvilke bevis som er relevante å foreslå som supplement til bevisførselen.

Dokumentinnsyn

Også på dette tidspunkt i saksgangen er det lovbestemt rett til innsyn i sakens dokumenter. Denne retten er gitt til *”fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge”* på deres begjæring, jf. § 264a(3). I likhet med dokumentinnsyn på etterforskningsstadiet er innsyn også her betinget av at det kan skje *”uten skade eller fare for en tredjeperson”*, jf. § 264a(3)1. pkt.

Ellers er dokumentinnsynet her langt på vei en videreføring av krav på innsyn under etterforskning, § 242(1) siste pkt. og (5) som gjelder *”tilsvarende”*, jf. § 264a. Før lovendringen omfattet dokumentinnsynet fornærmede, oppnevnt bistandsadvokat etter § 107a, og foreldre/verger i saker etter § 107a. Det er nå slått fast at etterlatte i lovbestemt rekkefølge har rettigheter på lik linje med fornærmede, samt at oppnevnt bistandsadvokat alltid har krav på kopi av tiltalebeslutning og lignende, uavhengig av hvorfor han er oppnevnt.

Saksforberedende møter

Det kan ofte være praktisk å ha saksforberedende møter hvor man kan drøfte prosessuelle spørsmål, som ikke nødvendigvis krever behandling under selve hovedforhandlingen. For eksempel vil dette være tilfelle for å avgjøre et avvisningsspørsmål, jf. strprl § 272(1) litra a, eller utsette pådømmelsen av krav etter strprl § 3, jf litra h. På lik linje med øvrige rettsmøter medfører dette at bistandsadvokaten skal varsles om rettsmøtet, jf. strprl § 93b og § 107c(2). De fornærmede og etterlatte får da varsel gjennom sin bistandsadvokat.

Tidligere ble kun partene varslet og involvert i slike rettsmøter, så fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat har fått utvidede varslingsrettigheter her. Generelt sett har fornærmede og etterlatte med oppnevnt bistandsadvokat fått større rett på tilstedeværelse og noe rett til

aktiv deltakelse. Tidligere hadde man kun krav på å ha med bistandsadvokat under avhør av fornærmede og i hovedforhandlinger.

Fornærmede og etterlatte uten bistandsadvokat har ikke krav på slik varsel om rettsmøter. Det er likevel forutsatt i forarbeid⁴⁸ at det åpnes for rettsmøter for å avklare prosessuelle spørsmål også i de tilfeller hvor det ikke er oppnevnt bistandsadvokat. Det er da påtalemyndigheten som må vurdere om det er forhold som bør få sin avklaring før hovedforhandlingen.

Dette fremmer en effektiv saksgang, noe som gagnar alle de involverte. Lang saksbehandling har, for fornærmede og etterlatte, medført stor ekstra belastning.

Det gir også mulighet til å konsentrere seg om de sentrale spørsmålene under hovedforhandlingen, et prinsipp som står sterkt i norsk rettergang.

Bevisopptak

Den klare hovedregel er at bevis skal føres umiddelbart for retten under hovedforhandlingene. Dette følger av prinsipp om bevisumiddelbarhet som er et grunnleggende prinsipp innenfor norsk rettergang. I visse tilfeller melder deg seg likevel behov for å sikre bevisene eller vitneforklaringer, for eksempel dersom vitnet er gammelt eller har en dødelig sykdom, eller det kan være uforholdsmessig dyrt i forhold til sakens omfang å føre beviset under hovedforhandling. Det kan da begjæres bevisopptak etter strprl § 270.

Ved bevisopptak har fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat, samt de som fremmer private krav i saken etter § 428, krav på ”*underretning*” om at bevisopptak er begjært, jf. strprl § 271(2). Dette følger også av § 107c(2).

Bistandsadvokaten har videre rett til å være tilstede ved bevisopptakene, og har rett til å stille supplerende spørsmål ved bevisopptak i likhet med rettsmøter under etterforskningen. Etersom bistandsadvokaten har rett til å stille spørsmål under hovedforhandling, se punkt 5.6, tilsier sammenhengen i regelverket at denne retten også foreligger ved bevisopptak. Denne sammenhengen lå også til grunn for departementets vurdering i forarbeidene.⁴⁹ Retten til å stille supplerende spørsmål følger av § 271(2) jf. § 244.

Fornærmede og etterlatte er gitt utvidede rettigheter her i form av bistandsadvokatens utvidede rolle.

---

⁴⁸ Ot. Prp. 11 s. 67

⁴⁹ Ot. Prp. 11 s. 65

Underretning om hovedforhandling

Når retten har fastsatt tid og sted for hovedforhandlingen er bistandsadvokaten blant de som har krav på underretning, jf. strprl § 275. Slik får både fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat varsel om hovedforhandlingen. Tidligere var det, som nevnt, kun fornærmede med bistandsadvokat etter § 107a som fikk varsel, hvis man da ikke var vitne i saken.

Fornærmede og etterlatte uten bistandsadvokat, som ikke vitner og som heller ikke fremmer sivile krav, vil ikke ha krav på varsel om hovedforhandling. Dette vil for eksempel gjelde forsikringsselskap, altså parter som normalt ikke har noen interesse i å følge saken.

Dersom det likevel skulle være behov for varsel i slike tilfeller må det vurderes etter strprl § 93e om politiets generelle informasjonsplikt.

Det kan imidlertid tenkes at etterlatte kan ha behov for å følge hovedforhandlingen, på tross av at de ikke har bistandsadvokat, ikke vitner selv⁵⁰ eller er skadelidte med sivile krav. De etterlattes hensyn er da ivaretatt ved at etterlatte ”i lovbestemt rekkefølge” skal varsles om hovedforhandlingen dersom ”de ikke varsles på annen måte”, jf. strprl § 275(4) siste pkt. Det er påtalemyndigheten som i så fall skal varsle de etterlatte. Denne nye regelen ble innført med lovendringen i 2008. Etterlatte i lovbestemt rekkefølge får nå, etter lovendringen, alltid varsel om hovedforhandlinger på den ene eller andre måten.

6.6. Hovedforhandling

Tilstedeværelse

Fornærmede har rett til å være tilstede under hovedforhandlingen, også i de tilfeller hvor det er besluttet lukkede dører, jf. dl § 127 2. pkt. Denne retten avhenger av at det ikke foreligger ”særlige grunner [...] mot” fornærmedes tilstedeværelse.

Denne retten til å være tilstede i hovedforhandlingen er også tilkjent etterlatte etter strprl § 93a(2) 1. pkt⁵¹, etterlatte i lovbestemt rekkefølge, jf. dl § 127 jf. strprl § 129.

Retten til å være tilstede også ved saker som føres for lukkede dører var en del av de styrkede rettighetene som ble innført i 2008. Fornærmede og etterlatte ble dermed anerkjent som noe mer enn bare ordinære vitner og utenforstående til saken, og har nå tilnærmet partsstatus i denne forbindelse.

---

⁵⁰ Etterlatte er sjelden tilstede når handlinger skjer, og derfor mindre sentrale som vitner enn fornærmede selv er.

⁵¹ Avdødes ektefelle eller samboer, barn og foreldre, jf strprl § 93a (2).

I 2008 ble det også innført en nyordning i forhold til fornærmedes rett til å forklare seg, og deretter følge resten av hovedforhandlingen. Fornærmede med bistandsadvokat skal nå, som hovedregel, forklare seg før tiltalte, jf strprl § 289a(1). Dermed kan denne gruppen fornærmede overvære hele hovedforhandlingen i motsetning til hva som gjaldt tidligere. Regelen kan imidlertid fravikes dersom det er behov. Dette følger av ordlyden ”*som hovedregel*”, jf. 1.ledd. Det er dermed tatt høyde for at forhold kan gjøre seg ulikt gjeldende i de enkelte sakene som kommer opp i retten. Det er forutsatt i forarbeidene⁵² at endringer som fraviker hovedregelen bør avklares i saksforberedelsene.

Retten til å være tilstede under hovedforhandling har blitt betydelig endret i forhold til tidligere. Før måtte man vente til tiltalte hadde forklart seg, og fikk først være tilstede fra en selv skulle forklare seg. Dermed fikk fornærmede ingen informasjon om hva tiltalte hadde sagt, og heller ikke mulighet til å imøtekomme tiltaltes utsagn. Den nye fremgangsmåten er nok ansett som mer naturlig for de involverte, ved at fornærmede forteller sin historie og deretter ”forsvarer” tiltalte seg. Det er vanskelig å se at denne nyordningen svekker tiltaltes rettssikkerhet, men foreløpig er det bare de fornærmede med bistandsadvokat som er omfattet av denne nye regelen.

Selv om fornærmede uten bistandsadvokat er ikke gitt tilsvarende rett har de likevel rett til å være tilstede under hele hovedforhandlingen, jf. dl § 127. De forklarer seg da etter tiltalte, jf. strprl § 129. I forhold til tilstedeværelse og tidspunkt for forklaring er forskjellen bare at oppnevnt bistandsadvokat gir rett på å forklare seg før tiltalte. Retten til å være tilstede under hele hovedforhandlingen var ny i 2008.

Heller ikke etterlatte har krav på å forklare seg før tiltalte. Retten ”*kan*” bestemme at etterlatte skal forklare seg før tiltalte dersom ”*sakens opplysning tilsier at de ikke bør overvære forhandlingene før de selv har forklart seg*”, jf. strprl § 289a(3). Det som taler for å la fornærmede forklare seg før tiltalte er at den fornærmedes forklaring kan anses som en del av anklagen mot tiltalte hvor fornærmede uttaler seg om sin versjon av hendelsesforløpet.

Normalt vil det ikke være samme behov for å la etterlatte forklare seg før tiltalte. Etterlatte vil sjeldnere kjenne til hendelsesforløpet på en slik måte at det vil ha noe for seg at de forklarer seg før tiltalte.

Victim impact statement

Mange etterlatte ønsket en mulighet for å forklare seg om sin side av saken, og virkninger og konsekvenser handlingen hadde hatt. Hvis man som etterlatt ikke fremmet erstatningskrav, og heller ble innkalt som vitne i saken, hadde man ingen mulighet til å forklare seg om dette.

---

⁵² Ot. Prp. 11 s. 72

Ved lovendringen ble det derfor innført en regel om ”*victim impact statement*” i strprl § 303a. Etterlatte ”*i lovbestemt rekkefølge*” fikk rett til å ”*fremstille*” hvilke virkninger aktuelle straffbare handling har ”*medført for vedkommende*”, jf. § 303a. Regelen må anses som nok et tiltak for å ivareta etterlattes behov for å involveres i saker som angår dem, og sørger for at man har mulighet til å forklare seg om påvirkningene den straffbare handlingen har medført.

Uttalelsesrett

Det følger av strprl § 303 at fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat har rett til å uttale seg etter ”*opplesning av skriftlige bevis*” og ”*avhør av vitner*”, jf. § 303 2. pkt. De har også rett til å uttale seg etter at tiltalte er ferdig med sin forklaring. Denne regelen legger til rette for at saken belyses på best mulig måte, ettersom i alle fall fornærmede ofte vil ha fornuftige ting å tilføye om bevis på grunn av sin særlige kjennskap til saken.

Før lovendringen i 2008 var det kun tiltalte som fikk uttale seg etter avhør og bevisfremleggelse. Denne nye regelen er en del av gruppen av nye regler som fremmer likebehandling mellom tiltalte og fornærmede og etterlattes rettigheter i saken.

Sivile krav

Adgangen til å fremme sivile krav har vært tilstede lenge før lovendringen i 2008. Men lovendringen påvirket fremsettelse av sivile krav noe. Dersom det er bistandsadvokat oppnevnt i saken, ”*skal*” det sivile kravet fremmes i samsvar med strprl § 428. Dermed kan en ikke lenger velge at påtalemyndigheten skal fremme kravet for en i slike tilfeller.

Hvis det ikke er oppnevnt bistandsadvokat kan man, som før, enten fremme kravet selv etter § 428 eller be påtalemyndigheten føre kravet etter § 427.

Vitnegodtgjørelse

Etter strprl § 93 har alle etterlatte, ektefelle, samboer, myndige barn og foreldre, samt søsken og steforeldre, nå krav på vitnegodtgjørelse ”*så langt de er tilstede*” for å følge saken. Denne retten er utvidet betraktelig. I forhold til etterlatte er det svært gunstig at man som familie kan stå samlet i det som stort sett alltid er en tung og vanskelig tid. Fornærmede med bistandsadvokat er gitt tilsvarende rett på vitnegodtgjørelse, jf. § 93f. Godtgjørelse skjer fortsatt etter reglene i lov av 21. juli 1916 nr. 2 om vidners og sakkyndiges godtgjørelse mv.

Dersom man har foreldreansvar alene og fornærmede var under 18 år og død som følge av straffbar handling kan man peke ut en annen person, vitn. § 1(3), som kan være med å følge rettssaken sammen med den som har foreldreansvaret.

På dette punkt har utvidelsen av reglene gjort det lettere, rent økonomisk sett, å følge sakene i retten. Det er ikke utenkelig at mange tidligere ønsket å følge hele saken, men ikke hadde økonomisk mulighet til dette. Tilstedeværelsen under rettssaken kan være en viktig del av bearbeidelsen for fornærmede og etterlatte ved å se tiltalte stilt til ansvar og evt bli straffet. Dette innebærer dermed en god styrking og ivaretagelse av fornærmede og etterlattes behov.

På mange måter kan denne utvidelsen også anses som nødvendig i sammenheng med de utvidede rettighetene til å være tilstede i rettssaken. Den økonomiske siden (tapet) ved å følge rettssaken ville fortsatt bestå og det kunne ført til at fornærmede og etterlatte ikke kunne gjøre bruk av sine utvidede rettigheter under hovedforhandling.

Rettigheter under bevisførsel

Som allerede nevnt får man partsstatus i de tilfeller hvor det fremmes sivile krav etter strprl § 3. Det som angår den sivile delen av saken gir fornærmede og etterlatte rett til å holde innledningsforedrag, føre vitner, egne bevis og lignende. Dette gjaldt også før 2008, og er ikke forandret.

I forhold til straffesaken medførte lovendringen i 2008 en markant rettighetsutvidelse for fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat. Bistandsadvokaten har nå rett til å stille spørsmål til tiltalte, vitner og sakkyndige, jf strprl § 291a, uavhengig av om det fremmes sivile krav etter § 428.

Det er klart forutsatt at denne retten gjelder supplerende spørsmål dersom det antas at visse forhold ikke er tilstrekkelig opplyst.⁵³ Det er ikke meningen at bistandsadvokaten skal opptre som en ekstra representant fra påtalemyndigheten. Bistandsadvokaten får mulighet til å stille spørsmål etter at påtalemyndigheten og forsvareren er ferdig. Tidligere var denne retten til å stille spørsmål begrenset til at bistandsadvokaten fikk stille spørsmål når fornærmede ble avhørt.

Sluttbemerkning

Fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat har, i likhet med tiltalte, rett på å få komme med en ”*sluttbemerkning*” før saken tas opp til doms, jf. strprl § 304(1)2. pkt. Også her er retten forbeholdt dem med oppnevnt bistandsadvokat, og det er lagt opp til en kort bemerkning under bistandsadvokatens kyndige veiledning. Denne retten var en nyordning i

---

⁵³ Karl Otto Thorheim, lovkommentarer til straffeprosessloven, samt Ot. Prp. 11 s. 76

2008 og det var bare tiltalte som hadde denne retten tidligere. Det er videre klart at tiltalte skal gis siste ord.⁵⁴

Bortsett fra det som nå er nevnt har ikke fornærmede og etterlatte flere prosessuelle rettigheter under hovedforhandlingen. De som har fått oppnevnt bistandsadvokat har krav på at bistandsadvokaten får uttale seg om ”*prosessuelle spørsmål som angår fornærmede eller etterlatte*”, jf. strprl § 107c(4).

Utenom det som angår fornærmede eller etterlattes rettsstilling har bistandsadvokaten fortsatt ikke noen rett til å uttale seg. Det er blant annet effektivitetshensyn som gjør seg gjeldende mot at det skal tilkjennes en slik rett. Det er imidlertid ikke noe forbud mot at bistandsadvokaten blir konfrontert der det finnes naturlig. Videre kan grensen mellom hva som angår fornærmede og etterlattes rettsstilling og hva som ikke angår dem, være nokså flytende til tider. Dersom denne grensen ikke tolkes altfor strengt må rettssikkerheten til fornærmede og etterlattes anses å være tilstrekkelig ivaretatt gjennom regelen i § 107c(4) slik den står.

Heller ikke lovendringen i 2008 innførte adgang til selvstendig prosedyre over skyld og straffespørsmål for fornærmede og etterlatte.

6.7. Etter hovedforhandlingen

Den som fremmer sivile krav etter strprl § 3 har krav på underrettelse om det avgjorte kravet (og dommen), jf. strprl § 43(4). Dette gjaldt også før 2008.

I 2008 ble også fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat tilkjent rett på å bli underrettet om avsagt dom, jf. § 43(4).

De fornærmede og etterlatte som ikke har fått oppnevnt bistandsadvokat har ikke tilsvarende krav på underretning om avsagt dom. Deres behov for underretning om dommen må i så fall vurderes i forhold til politiets generelle informasjonsplikt etter strprl § 93e.

Fornærmede eller etterlatte ”*i lovbestemt rekkefølge*”⁵⁵ har krav på underretning av ”*rettsavgjørelser*” før disse offentliggjøres, jf. dl § 130(2). Forbudet mot offentliggjøring inntil underretning er gitt fornærmede og etterlatte gjelder imidlertid bare i to uker fra domsavsigelse.

---

⁵⁴ Ot. Prp. 11 s. 77

⁵⁵ Strprl § 93a(2)

Offentliggjøring

Denne retten til varsling før offentliggjøring var ny ved lovendringen i 2008, og omfattet tidligere bare partene i saken. Det er ikke krav om oppnevnt bistandsadvokat for at denne rettigheten skal inntre. I denne forbindelse stiller altså fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge likt, uavhengig av kravet på bistandsadvokat.

Anke

Fornærmede eller etterlatte har tidligere ikke hatt adgang til å anke dommer i straffesaker. I forbindelse med lovendringen ble det heller ikke innført noen ankerett for fornærmede eller etterlatte verken for skyldspørsmålet eller straffespørsmålet. I praksis vil imidlertid fornærmedes synspunkt bli tillagt vekt i de tilfeller påtalemyndigheten vurderer ankespørsmålet, slik som før. Det er fortsatt anledning til å innhente fornærmede eller etterlattes syn og ta hensyn til dette.⁵⁶

Bistandsadvokaten har krav på varsel om anken og ankens innhold, samt berømmelse i Høyesterett. Dermed er man sikret informasjon i de alvorligste sakene. Dette gjaldt allerede før lovendringen og medførte ikke noen endring i 2008. Lovendringen innførte i 2008 tilsvarende krav på varsel for de som har fremmet sivile krav i saken, jf. strprl § 434(4).

Videre følger det av § 434(5) at fornærmede ”skal“ varsles om en eventuell henvisningsavgjørelse dersom anken blir tatt opp til behandling. Samtidig starter fristen for fornærmede selv å begjære behandling av sivile krav, jf. 5. ledd 2. pkt.

6.8. Under straffegjennomføring

Det følger av strprl § 59a(1) nr. 5, at avgjørelser om soningsutsettelse kan påklages til nærmeste overordnede myndighet. Det kreves imidlertid at man har ”rettslig klageinteresse”, jf. 2. ledd nr. 2. Stort sett vil ikke fornærmede eller etterlatte inneha slik interesse i forbindelse med avgjørelser om soningsutsettelse, men klagemuligheten er likevel opprettholdt.

Fornærmede og etterlattes behov for varsling og informasjon opphører ikke nødvendigvis selv om rettssaken er avsluttet med rettskraftig dom, og tiltalte eventuelt er domfelt. Også under straffegjennomføringen kan fornærmede og etterlatte ha legitime behov for informasjon, for eksempel dersom tiltalte skal på permisjon. I alvorlige tilfeller kan det oppfattes som svært støtende dersom et voldtektsoffer plutselig møter sin overfallsmann på gaten uten å være varslet om permisjonen.

---

⁵⁶ Ot. Prp. 11 s 83

Det er straffegjennomføringsloven som regulerer varslingsreglene til fornærmede og etterlatte i forbindelse med straffegjennomføring, jf. strgfjl § 7b. Disse reglene er endret og utvidet sist i 2007. Ettersom de i stor grad har som formål å styrke fornærmede og etterlattes rettigheter behandles lovendringen fra 2007 kort her.

Det er et felles vilkår for alle tilfeller hvor fornærmede eller etterlatte kan kreve forhåndsvarsel fra kriminalomsorgen i forbindelse med straffegjennomføring. Det må være *"av betydning for fornærmede i straffesaken eller dennes etterlatte"* å få kunnskap om avgjørelser under straffegjennomføringen. I så tilfelle *"skal"* kriminalomsorgen varsle om avgjørelsen *"på forhånd"*, jf. blant annet strgfjl § 16(6). Dette er en forutsetning for all informasjon som eventuelt skal gis under straffegjennomføringen.

Det er kriminalomsorgen som selv vurderer informasjonsbehovet, og det kan da være hensiktsmessig for fornærmede og etterlatte å gi varsel om hvorvidt slik informasjon ønskes eller ikke. Varslingen av fornærmede og etterlatte løses praktisk sett ved at politiet tar imot og videreformidler dette informasjonsønsket til rette soningsinstans.

Dersom det må antas at det er *"av betydning"* å få kunnskap om avgjørelsene *"skal"* fornærmede og etterlatte ha forhåndsvarsel ved gjennomføring av straff utenfor fengsel (§ 16(6)), ved frigang (§ 20), permisjon og straffeavbrudd (§ 36), reaksjon på brudd ved gjennomføring av fengselsstraff, forvaring og strafferettslige særreaksjoner (§ 40(9)) og løslatelse fra fengsel eller endring av bosted i prøvetiden (§ 42(7) og (8)). Også ved prøveløslatelse etter strl § 39g(5) skal kriminalomsorgen varsle fornærmede og etterlatte *"dersom det er av betydning"* å få varselet.

Det følger av strgfjl § 7 at forvaltningslovens regler for saksbehandling gjelder med de unntak som er opplistet i strgfjl § 7 litra a – i. Etter fvl kan enkeltvedtak påklages av den eller de som har *"rettslig klageinteresse"*, jf. § 28(1). Klagen skal fremsettes til nærmeste overordnede forvaltningsorgan. Stort sett anses fornærmede og etterlatte for å falle utenfor gruppen som har rettslig klageinteresse. Dette er også slått fast i en dom fra lagmannsretten, jf. RG 2008/1402.

Fornærmede og etterlatte har altså ikke klagerett over avgjørelser om straffegjennomføringen, kun krav på varsel dersom det er av *"betydning"* for dem, jf. avsnittet over.

6.9. Tilståelsesdom

Det var kun fornærmede med bistandsadvokat som ved lovendringen ble gitt spesifikke rettigheter i forbindelse med tilstålessaker. Denne gruppen har krav på at bistandsadvokaten varsles om *"påtalemyndighetens begjæring om tilståelsesdom"*, samt varsel om *"rettsmøter"*, jf. § 248(5). Fornærmede og etterlatte, samt bistandsadvokat der det er oppnevnt, har rett til å være tilstede i alle *"rettsmøter"*, jf. strprl §§ 93c og 107c(2).

Fornærmede med bistandsadvokat har også rett til å klage over ”siktelsens innhold” ved begjæring om tilståelsesdom, jf. strprl § 59a(2). Derimot kan det ikke protesteres på at det er begjært tilståelsesdom. Fristen for å fremsette klage er tre uker fra ”*underretning om vedtaket kom fram til klageren*”, jf. 2. ledd 2. pkt.

Bistandsadvokaten fikk, i 2008, tilkjent rett til å gi en sluttbemerkning før saken blir tatt opp til doms, jf. § 248(3). Det er også forutsatt av departementet at bistandsadvokaten kan få mulighet til stille supplerende spørsmål dersom det kan føre til at saken blir bedre belyst⁵⁷ selv om dette ikke følger direkte av loven.

Sakene som avgjøres som tilståelsesdom vil i mange tilfeller være saker hvor det ikke er oppnevnt bistandsadvokat på grunn av sakens karakter. I de sakene må fornærmedes (uten bistandsadvokat) behov for informasjon vurderes etter § 93e (2) som en del av politi og påtalemyndighetens generelle informasjonsplikt.

I de tilfeller hvor en straffbar handling har medført dødsfall vil saken sjelden kvalifisere til å bli avgjort ved tilståelsesdom, og det er derfor ikke behov for å verne etterlatte i samme grad som fornærmede i denne forbindelse.

6.10. Gjenåpning

Påtalemyndigheten eller den siktede kan begjære gjenåpning av en avgjort sak. Denne begjæringen blir da vurdert av gjenopptakelseskommisjonen, jf strprl § 394. Dersom det blir fremsatt en begjæring om gjenåpning har fornærmede og etterlatte ”i lovbestemt rekkefølge” krav på varsel om begjæringen, unntatt om begjæringen forkastes, jf. strprl § 397(5). Dette ble lovfestet i 2008.

Fornærmede og etterlatte har fortsatt ikke rett til å begjære gjenåpning. Rettighetene deres har imidlertid blitt understreket ved at ”*bør*” varsles om fremsatt begjæring, uttalt i forarbeid, er endret til ”*skal*” varsles etter loven. Dette ble lovfestet i 2008, jf. strprl § 397 (5).

Den samme gruppen skal også gjøres kjent med sitt krav på innsyn i dokumenter, rett til å uttale seg, mulighet til å be om forklaring for kommisjonen og muligheten til å få oppnevnt bistandsadvokat. Ved lovendring 30. juni 2006 ble § 379 endret, det ble innført mulighet for kommisjonen til å oppnevne bistandsadvokat etter strprl § 107a, og reglene etter §§ 107a – 107g gjelder ”*så langt de passer*”, jf. § 397(2).

Dersom gjenåpning besluttes av kommisjonen kommer strprl § 264a, om varslings av fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge i forbindelse med besluttet tiltale,

---

⁵⁷ Ot. Prp. 11 s. 82

tilsvarende til anvendelse, jf. strprl § 400a. Fornærmede og etterlatte har da blant annet krav på varsel om at saken er besluttet gjenåpnet.

I tillegg til disse rettighetene er det i strprl § 398(2) lovfestet rett på å få uttale seg skriftlig for kommisjonen. Det er også åpnet for mulighet for å be om å få forklare seg direkte for kommisjonen, jf. § 398(2) jf. § 398a.

7. Oppsummering og vurdering av lovendringen

Rettighetene for fornærmede og etterlatte har generelt sett blitt styrket og utvidet ved lovendringen i 2008. Det er i første rekke fornærmede med bistandsadvokat som har fått styrket sin rettsstilling, og særlig de som er utsatt for seksualforbrytelser vil tilnærmet alltid har krav på bistandsadvokat. I tillegg omfattes nå den praktisk viktige bestemmelsen i straffeloven § 219 om familiemishandling. Drøftelsen i avhandlingen viser at bistandsadvokatorordningen er utvidet, samt virkningene av å ha oppnevnt bistandsadvokat er styrket i form av styrket rett på informasjon, innsyn, tilstedeværelse og kontradiksjon.

Rettigheter for fornærmede uten bistandsadvokat er bare i begrenset grad styrket. Jeg vil avslutningsvis vurdere enkelte sider ved lovendringen.

Bistandsadvokatorordningen

Etter lovendringen har bistandsadvokaten fått betydelig utvidede oppgaver og en mer aktiv rolle for å bevare sin klients interesser, mot en ganske passiv rolle tidligere. Det vil kunne lette påtalemyndighetens arbeid i alvorlige straffesaker, og de kan fokusere mer på straffesaken og mindre på å ivareta fornærmede og etterlatte. Dette kan øke sjansen for materielt riktige avgjørelser og dermed fremme en god rettergangsordning.

Det kan også være en fordel at sivile krav fremmes av bistandsadvokaten.

Påtalemyndigheten er under konstant tids- og økonomisk press. Når bistandsadvokaten har ansvaret for å fremme sivile krav vil det være større sannsynlighet for at kravet er grundig behandlet og nøye forberedt ettersom det er en stor del av bistandsadvokaten oppgave i den aktuelle straffesaken. Fornærmedes (skadelidte) interesser ivaretas dermed bedre enn før.

Lovendringen vil også klargjøre oppgavefordelingen. Aktor har ansvar for straffespørsmålet mens bistandsadvokaten har ansvar for erstatningsspørsmålet, samt fornærmede og etterlattes ve og vel under saken.

En forutsetning for det som nå er sagt er at det er dyktige bistandsadvokater tilgjengelig, med den rette kompetansen innen erstatningsrett, eller at den rette kompetansen blir ervervet før en får lov å påta seg et slikt oppdrag. En uforberedt og rotete bistandsadvokat vil neppe gjøre fornærmede og etterlattes møte med rettsvesenet noe særlig mer positivt.

Krav om kortere sakstid, utvidet rettighetsomfang og anvendelsesområde

Et forhold som er fremhevet som særlig belastende for fornærmede og etterlatte, er tiden det tar før saken er ferdig behandlet. Det kan virke noe motstridende at man som et tiltak for å styrke fornærmede og etterlattes rettigheter innfører rettigheter som i verste fall kan medføre enda lenger saksbehandlingstid for å sikre at alle rettigheter blir ivaretatt. Forsøket på å behandle fornærmede mer fordelaktig kan vise seg å ha motsatt effekt.

Jeg tror likevel det faktum at fornærmede og etterlatte nå involveres mer i prosessen, og nærmest her fulle partsrettigheter vil veie opp for noe av ubehaget forbundet med den lange behandlingstiden. Dersom man holdes informert underveis i prosessen, samt har mulighet til å komme med innspill for eksempel om supplerende bevis, vil man i større grad føle seg som en del av saken. Tiden som går før saken er avgjort vil antakelig ikke føles så belastende som den gjør hvis man er utelatt og fremmedgjort i prosessen.

Supplerende beviser

Det er ikke utenkelig at også fornærmede uten bistandsadvokat kan sitte med gode og opplysende beviser i saken. Man kan spørres seg hvorfor retten til supplerende bevisførsel er forbeholdt de som har fått oppnevnt bistandsadvokat. Det er nærliggende å anta at det ligger prosessøkonomiske hensyn bak en slik avgrensning, og at bistandsadvokaten får en kvalitetssikrende rolle i forhold til de bevis som fornærmede ønsker å supplere med. På den annen side vil retten også kunne avskjære bevis som er uten betydning for saken, og dersom bevisene ikke er unødige, bidrar det til å belyse saken mest mulig. Det kan dermed synes som rettigheten her med fordel kunne omfattet alle fornærmede, uavhengig av oppnevnt bistandsadvokat.

Fornærmedes forklarings vekt

Dersom fornærmede og etterlatte har innsyn i alle saksdokumenter er det alltid en viss fare for at man blir påvirket av det man får informasjon om. Innvendingen mot å gi vidtgående innsyn er at forklaringen kan miste troverdighet i forklaringen i forhold til en som, uten noe innsyn og påvirkning, avgir sin forklaring helt fritt. Dette kan i verste fall føre til frifinnelse.⁵⁸ I så fall vil de utvidede rettighetene virke mot sin hensikt. Jeg tror likevel ikke dette er et sterkt nok argument til å stenge for fornærmedes innsyn i saken. Hensyn til innsyn og deltakelse for fornærmede veier tyngre. Dessuten vil en som er utsatt for en straffbar handling, først og fremst få frem sannheten fremfor å tilpasse seg informasjon politiet sitter med.

Den nye aktive rollen

En innvending mot de nye rettighetene er at fornærmede kan føle seg presset til å delta i saken i større grad enn de ønsker, fordi det kan oppfattes som uakseptabelt å ikke benytte rettighetene fullt ut. I forlengelsen av dette risikerer man også at en aktiv rolle i prosessen gjør at fornærmede føler seg ansvarlig for saksutfallet i større grad enn tidligere hvor saken sto kun

---

⁵⁸Johansen, 2004

mellom tiltalte og påtalemyndigheten.⁵⁹ Det er nok likevel slik at det aller fleste ønsker slike rettigheter og aktiv deltakelse, og at det absolutt var et behov for å styrke rettighetene for denne gruppen.

Fornærmede ved formuesforbrytelser

Det ble nevnt allerede innledningsvis at fokus i oppgaven var på de som utsettes for integritetskrenkelser. De som utsettes for formuesforbrytelser har ikke samme behovene for å se gjerningsmannen dømt, slik for eksempel et voldtektsoffer. For ofre ved formuesforbrytelser er nok gjenoppretting av det økonomiske tapet vel så viktig som domfellelsen. I slike tilfeller vil trussel om straffeforfølgning være effektivt middel for å få erstattet økonomiske tap og dersom straffegjennomføring faktisk iverksettes faller motivasjon for å gjøre opp det økonomiske tapet bort. Ofrene kommer da i et etisk dilemma hvor det, fra et kynisk ståsted, kan lønne seg å ikke anmelde, samtidig som det er moralsk plikt å anmelde. Ved å ikke anmelde øker sjansen for å tape pengene for godt, mens manglende anmeldelse kan medføre mistanke om medvirkning.

Den styrkede rettsstillingen for fornærmede som ble innført i 2008 var absolutt nødvendig, men det er kanskje på tide å revidere fornærmedes rettigheter ved formuesforbrytelser også, særlig med tanke på å begrense tapsrisikoen ved å anmelde.

---

⁵⁹ Johnsen, 2004

8. Litteraturliste

Bøker

Andenæs, 2009

Johs. Andenæs, *Norsk straffeprosess*, 4. utgave 2009, samlet utgave ved Tor-Geir Myhrer

Robberstad, 1999

Anne Robberstad, *Mellom tvekamp og inkvisisjon, straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling*, 1999

Andenæs, 2000

Johs. Andenæs, *Norsk straffeprosess I og II*, 3. utgave 2000

Lover

Straffeloven

Almindelig borgelig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10

Straffeprosessloven

Lov om rettergangsmåten i straffesaken (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

Rettshjelpsloven

Lov om fri retts hjelp av 13. juni 1980 nr. 35

Domstolsloven

Lov om domstolene av 13. august 1915 nr. 5

Straffegjennomføringsloven

Lov om gjennomføring av straff av 18. mai 2001 nr. 21

Forvaltningsloven

Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10. februar 1967

Vitnegodtgjørelsesloven

Lov om vidners og sakkyndiges godtgjørelse m.v. av 21. juli 1916 nr. 2

Endringslov

Lov om endringer i lov 21. juli 1916 nr. 2 om vidners og sakkyndiges godtgjørelse m.v. og i straffeprosesslova av 2. juli 2004 nr. 61

Straffeloven, 2005

Lov om straff av 20. mai 2005 nr. 28, ikke trådt i kraft.

Forskrifter

Påtaleinstruksen

Regler om ordningen av påtalemyndigheten, FOR 1985-06-28 nr. 1679

Forarbeider

Ot. Prp.11(2007-2008)

Om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte).

NOU 2006:10

Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter.

Innst. O. nr. 37 (1980-81)

Innstilling frå justiskomiteén om rettergangsmåten i straffesaker(straffeprosessloven)

Ot. Prp. 70 (2000-2001)

Straffeprosessloven mv. (gjenopptakelse) endringslov

Rettspraksis

Rt. 2005 s. 1293

RG. 2008 s. 1402

Borgarting lagmannsrett

Artikler, foldere, rapporter

Robberstad, 2002

Dr. Juris Anne Robberstad, *komparativ fremstilling av fornærmedes stilling i de nordiske land, 2002*

”Barn som voldsofre”

Informasjonsveileder utarbeidet av Stine Sofies Stiftelse, revidert 2009.

Johnsen, 2004

Dr. Juris Jon T. Johnsen ”*Upartisk straffeforfølgning – ramme for fornærmedes rettigheter i straffesaker?*”, Tidsskrift for strafferett 2003 s.141